

UDK: 327::911.3 Koen S.
Bibliid: 0025-8555, 72(2020)
Vol. LXXII, br. 1, str. 61–100

Pregledni rad
Primljen 21. februara 2020.
Odobren 16. marta 2020.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2001061K>

Geopolitička misao Sola Bernarda Koena: između prevaziđenosti i nedovoljne iskorišćenosti

Mihajlo KOPANJA¹

Apstrakt: Rad razmatra epistemološki značaj prevazilaženja trenda svođenja geopolitičke misli na početku 21. veka samo na dve ukorenjene pozicije – klasičnu i kritičku geopolitiku, polazeći od teze da je neophodno razumevanje i preispitivanje misli autora koji se ne mogu svrstati u domen bilo jedne bilo druge teorijske pozicije. U težnji da doprinese prevazilaženju navedenog pojednostavljenja, autor razmatra misao doajena geopolitike Sola Bernarda Koena radi utvrđivanja njene relevantnosti za savremena istraživanja. Polazeći od pitanja da li je njegova misao prevaziđena ili neiskorišćena, rad pristupa pružanju osvrtu na autore koji su uticali na Koena, posmatranju evolucije njegove geopolitičke misli kroz karijeru dugu sedam dekada i pojmovne mreže koju je razvio. Označavajući Koenovu misao kao specifičan geopolitički pristup, a ne kao jedinstvenu teoriju, rad identifikuje ograničenja njegovog geopolitičkog pristupa kojima se objašnjava diskrepanca između mogućnosti koje pruža i njene zastupljenosti i primene u savremenoj geopolitičkoj literaturi. Ipak, rad ukazuje na postojanje naznaka u Koenovom opusu koji mogu poslužiti kao osnova za prevazilaženje ograničenja njegovog geopolitičkog pristupa, uz zaključak da je Koenova geopolitička misao upravo zbog takvih mogućnosti u većoj meri neiskorišćena nego prevaziđena.

Ključne reči: geopolitika, Sol Koen, geopolitička misao, geopolitički pristup, konfliktni pojas, posibilizam.

¹ Autor je istraživač-pripravnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

E-pošta: mihajlo.kopanja@diplomacy.bg.ac.rs

Rad je nastao u okviru projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2020. godine”, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2020. godine.

Pomen određene naučne discipline neminovno asocira na pojedince koji su mišlju, delima i istraživanjima ostavili značajnog traga u okvirima tog polja. Hteli to da priznamo ili ne, svaka disciplina sa sobom nosi delimičnu opterećenost pojedincima za koje se vezuju, uz opasnost da se celokupno izučavanje konkretnog polja svede na misao nekolicine autora. Ni geopolitika ne predstavlja izuzetak, budući da njen pomen nesumnjivo budi asocijacije prvenstveno na autore poput Alfreda Mahana (Alfred T. Mahan), Halforda Mekindera (Halford J. Mackinder), Nikolasa Spajkmana (Nickolas J. Spykman), Fridriha Racela (Friedrich Ratzel), Rudolfa Kjelena (Rudolph Kjellen) ili Karla Haushofera (Karl Haushofer). Međutim, svesti sveobuhvatnost geopolitičke misli samo na navedene autore nedovoljno je ne samo zbog prethodno pomenute opasnosti, već i zbog činjenice da se u savremenom proučavanju geopolitike njihove ideje potiskuju iz prvog plana. Ukoliko navedene autore možemo osloviti kao pripadnike klasične geopolitike, počevši od devedesetih godina prošlog veka njihova misao biva sve potisnutija i gubi primat koji preuzima kritička geopolitika.² Time, mesto Mahana, Mekindera i Spajkmana polako počinju da zamenjuju autori poput Džerarda Toala (Geraoid O Tuathail), Sajmona Dalbija (Simon Dalby), Klaus Dods (Klaus Dodds) i drugih.

Ovakav razvoj događaja, umesto da doprinese prevazilaženju svođenja discipline na misao nekolicine, dodatno je doprineo pojednostavljenju raznolikosti misli u postojećoj geopolitičkoj literaturi kroz proizvođenje unutardisciplinske mitologizacije suprotstavljenosti i razlika između ove dve pozicije.³ Celokupna teorijska razmatranja u geopolitici svedena su na dva međusobno suprotstavljena pola, čime se radovi autora koji se ne mogu jednostavno kategorizovati u klasični ili kritički tabor stavljaju daleko u drugi plan. Ukoliko pogledamo neke od teorijskih radova iz korpusa geopolitičke literature u poslednjih nekoliko decenija, klasično-kritička debata u njima dominira, dok se teorijska razmatranja van ove dihotomije retko i nedovoljno pojavljuju.⁴ Iako predominantnost klasične i kritičke geopolitike

² Terrence Haverluk, Kevin Beauchemin and Brandon Mueller, "The Three Critical Flaws of Critical Geopolitics: Towards a Neo-Classical Geopolitics", *Geopolitics*, Vol. 19, No. 1, 2014, pp. 19–39.

³ Za raspravu o mitologizaciji u naučnim disciplinama videti: Vladimir Ajzenhamer, „Bojno polje praxis: realističko-konstruktivistički duumvirat i 'posrtanje' liberalnog institucionalizma", *Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, br. 2–3, 2017, str. 263.

⁴ Phil Kelly, "A Critique of Critical Geopolitics", *Geopolitics*, Vol. 11, No. 1, 2006, pp. 25–53; Alexander B. Murphy, Mark Bassin, David Newman, Paul Reuber, John Agnew, "Is there a politics to geopolitics?", *Progress in Human Geography*, Vol. 28, No. 5, 2004, pp. 619–640. Uporediti sa: Phil Kelly, "Geopolitics: Part I", in: John Agnew and James Duncan (eds), *The Wiley-Blackwell Companion to Human Geography*, Blackwell Publishing, Malden, 2011, pp. 512–522; Merje Kuus, "Geopolitics: Part II", John Agnew and James Duncan (eds), *The Wiley-Blackwell Companion to Human Geography*, Blackwell Publishing, Malden, 2011, pp. 523–533.

nije bezrazložna, geopolitika može izgubiti mnogo ukoliko se u potpunosti zanemare ideje van dvaju tabora. Otuda, zarad razumevanja savremenih dometa geopolitičke misli, ali i njenog daljeg razvoja, neophodno je fokusirati se i na prikazivanje, razumevanje i preispitivanje geopolitičkih pristupa i teorija drugih autora.

Navedena kvalifikacija mogla bi da se odnosi na brojne autore čija misao s pravom zaslužuje pažnju zbog traga koji su ostavili u disciplini. Verovatno nijedan od njih nije zadužio disciplinu u onoj meri u kojoj je to učinio Sol Bernard Koen (Saul Bernard Cohen). Sa karijerom dugom preko sedam dekada, Koen je bio svedok kako sunovrata geopolitike nakon Drugog svetskog rata tako i njenog ponovnog uzleta. Štaviše, u periodu kada je geopolitika bila posmatrana sa prezirom, Koen se upustio u proučavanje problematike svojstvene geopolitici i bio je spreman da je eksplicitno oslovi tim imenom i pruži alterantivni pristup proučavanju geopolitike u odnosu na postojeće.⁵ Tokom karijere, razvio je specifičan pristup geopolitičkoj analizi koji predstavlja spoj regionalnog pristupa u geografiji i teorije sistema u političkim naukama, na osnovu čega je proistekao sistemski pristup posmatranju, razumevanju i objašnjavanju (geo)političkih pojava i procesa.

Koenovo ime se retko pominje među imenima koji su zadužili geopolitiku. Između epohe stigmatizacije geopolitike i predominacije kritičke geopolitike, tokom kojih je Koen sprovodio istraživanja, ostala je nedorečena relevantnost njegove misli u geopolitici i savremenim geopolitičkim izučavanjima. Sa malobrojnim radovima koji pružaju kritički osvrt na njegovu misao, izranja ključno pitanje: da li je Koenova geopolitička misao prevaziđena, te otud marginalizovana, ili nedovoljno iskorišćena, zahtevajući preispitivanje na osnovu kog se savremeno izučavanje geopolitike može obogatiti.⁶ Zarad pružanja odgovora na pomenuto pitanje ovaj rad će prvo pristupiti predstavljanju Koenove geopolitičke misli kroz identifikaciju autora koji su uticali na njegovu misao, evoluciju njegove geopolitičke misli, te predstavljanju njegove pojmovne mreže. Nakon toga biće razmotreno da li Koenova misao predstavlja specifičan pristup ili konkretnu teoriju, kolika je zastupljenost

⁵ Leslie W. Hepple, "The revival of geopolitics", *Political Geography Quarterly*, Supplement to Vol. 5, No 4, 1986, pp. S21–S36.

⁶ Geoffrey Parker, "Not Glass but diamond: An evaluation of the geopolitical world view of Saul B. Cohen", *Geopolitics*, Vol. 3, No. 2, 1998, pp. 113–124; Milomir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, Institut za političke studije, Beograd, 2016, str. 329–356. Za kritiku Koenovog pristupa videti: Abraham, F. Lowenthal, "Geopolitical realities and US foreign policy: Comments on a paper by Professor Saul B. Cohen", *Political Geography*, Vol. 22, No. 1, 2003, pp. 35–38. Stefano Guzzini, "Which geopolitics?", in: Stefano Guzzini (ed), *The Return of Geopolitics in Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, pp. 36–38.

njegova ideja u savremenim geopolitičkim izučavanjima i, na kraju, da li je ona prevaziđena ili neiskorišćena.

Geopolitička misao Sola Bernarda Koena

U vremenu u kom je nastala, geopolitička misao Sola Koena predstavljala je kuriozitet zbog eksplicitnosti upotrebe termina geopolitika i pružanja alternativnog pogleda na razumevanje međunarodnih odnosa. Kako navode Džon O’Lohlin (John O’Loughlin) i Vladimir Kolosov (Vladimir Kolossov), poslednjih 60 godina

Sol Koen je promovisao sistemski pogled na svetski geopolitički sistem i bio je u pravu u kritici analitičara koji ignorišu geografsku kompleksnost svetskih regiona, ili gore, koji posmatraju svet kao bilijarski sto na kom se međunarodni odnosi odvijaju.⁷

Koenovi radovi su od početka bili relativno eksplicitni u predavljanju načina na koji sprovodi geopolitičke analize. Ukoliko pogledamo najskoriju monografiju *Geopolitika: geografija međunarodnih odnosa* od 2015. godine, čitavo poglavlje posvećeno je prikazivanju teorijskih uopštavanja kojima se služi u svojim objašnjenjima.⁸ Međutim, sažeto na tridesetak stranica, ovo poglavlje ne pruža dubinsko razumevanje Koenove geopolitičke misli koje bi omogućilo dolaženje do zaključka da li je njegova misao prevaziđena ili neiskorišćena.

Kao što je razumevanje geopolitičke misli Spajkmana nepotpuno bez razumevanja Mekindera, ili Kjelena bez Racela, ili Haushofera bez Mekindera i Racela, tako je neophodno razumeti i pristupe autora koji su uticali na Koena. Identifikacija autora koji su uticali na Koenov rad ne predstavlja niti kompleksnu niti zahtevnu analizu iz razloga što je on prilično eksplicitan u navođenju Derventa Vitleseja (Derwent Whittlesey), Ričarda Hartšorna (Richard Hartshorne), Stivena Džounsa (Stephen Jones) i Žana Gotmana (Jean Gottmann) kao ključnih.⁹ Među njima, Vitlesej, njegov mentor, bio je najznačajniji i, kako primećuje Džofri Parker (Geoffrey Parker), „Koenov pogled političke geografije, i onoga što se smatra da

⁷ John O’Loughlin and Vladimir Kolossov, “Still not worth the bones of a single Pomeranian grenadier: the geopolitics of the Kosovo war 1999”, *Political Geography*, Vol 21, No. 5, 2002, p. 575.

⁸ Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, Rowman & Littlefield, Lanham, 2015, pp. 37–63.

⁹ Saul B. Cohen and Lewis D. Rosenthal, “A Geographical Model for Political Systems Analysis”, *Geographical Review*, Vol. 61, No. 1, 1971, pp. 5–31.

konstituiše 'geopolitičko' očigledno duguje mnogo Viteslejevom razmišljanju", što i sam Koen ističe.¹⁰ Uticaji Viteslejevog pristupa analizi svetskih regiona i razmatranjima o geopolitičkoj (ne)zrelosti određenih regiona jasno su vidljiva Koenovim teorijskim i empirijskim razmatranjima konkretnih geopolitičkih regiona.¹¹ Uticaji Hartšorna vidljivi su u Koenovom određenju političke geografije i upotrebi pojmova centrifugalnih i centripetalnih sila, ali i kao osnov za izgradnju verovatno najznačajnijeg Koenovog pojma – konfliktnog pojasa (*Shatterbelt*).¹² Za razumevanje Koenove geopolitičke misli značajna su i viđenja Žana Gotmana o kompleksnom odnosu geografije i međunarodnih odnosa, uticaju geografije na ponašanje država i organizacije diferenciranih prostornih celina.¹³ Na kraju, na Koenovu misao uticali su i radovi Stivena Džounsa koji su primenjivali uvide političke

¹⁰ Geoffrey Parker, "Not Glass but diamond: An evaluation of the geopolitical world view of Saul B. Cohen", op. cit., p. 113; Stenley Waterman, "Scholar, manager, mentor, mensch: Saul B. Cohen", *Political Geography*, Vol. 21, No. 5, 2002, p. 560; Saul B. Cohen, "The World Geopolitical System in Retrospect and Prospect", *Journal of Geography*, Vol. 89, No. 1, 1990, p. 6; Saul B. Cohen, "Whittlesey, D. 1939. The Earth and the State: A study of political geography. New York: Henry Holt and Company", *Progress in Human Geography*, Vol. 26, No. 5, 2002, pp. 679–682.

¹¹ Derwent Whittlesey, *The Earth and the State*, Henry Holt and Co, New York, 1939; Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit.

¹² Uporediti: Richard Hartshorne, *Perspective on the Nature of Geography*, The Association of American Geographers, Chicago, 1959, pp. 12–21; Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, 2nd Edition, Oxford University Press, New York, 1975, p. 1; Richard Hartshorne, "The Functional Approach in Political Geography", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 40, No. 2, 1950, pp. 95–130; Richard Hartshorne, "The United States and the 'shatter zone' of Europe", in: Hans Weigert and Vilhjalmur Stefansson (eds), *Compass of the World: A Symposium of Political Geography*, Macmillan, New York, 1944, pp. 203–214. Konfliktni pojas ne predstavlja najadekvatniji termin kojim bi se pojam *Shatterbelt* preveo na srpski jezik. U bukvalnom prevodu on bi pre glasio „pojas rasprskavanja" (*shatter* znači „rasprsnuti"). Alternativan prevod pružio je Dušan Proroković, označavajući ga kao Zona potresa (Dušan Proroković, „Geopolitičke determinante spoljnopolitičkog pozicioniranja Srbije na početku 21. veka", *Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, br. 4, 2017, str. 413). U hrvatskoj literaturi Koenov termin je preveden kao „Osetljiva zona" (Vlatko Cvrtila, „Dekonstrukcija geopolitičkog poretka na primjeru pseudodržava", *Politička misao*, Vol. XXXVII, br. 2, 2000, str. 85–88). Zbog rogovatnosti bukvalnog prevoda u ovom radu koristit ćemo prevod Milomira Stepića – „konfliktni pojas", zato što njegovo poglavlje o Solu Koenu predstavlja verovatno najrelevantniju i najdetaljniju analizu u domaćoj literaturi. I drugi specifični termini koje Koen koristi u svojoj geopolitičkoj analizi biće navođeni u skladu sa Stepićevom upotrebom (Milomir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, op. cit., str. 329–356).

¹³ Jean Gottmann, "Geography and International Relations", *World Politics*, Vol. 3, No. 2, 1951, pp. 153–173; Jean Gottman, "The Political Partitioning of Our World: An Attempt at Analysis", *World Politics*, Vol. 4, No. 4, 1952, pp. 512–519.

geografije na strateška pitanja i pitanja nacionalne moći.¹⁴ Štaviše, Džouns je jedan od retkih autora koji su nastojali da razviju teorijski okvir koji je kasnije značajno uticao na Koenova teorijska razmatranja.¹⁵ Suštinski, zajedničko svim navedenim autorima je pogled na svet kao izdiferenciranog na specifične prostorne celine, prevashodno na osnovu društveno-geografskih, a ne fizičko-geografskih faktora, ali i posibilitističkih osnova. Otuda, izučavanje regionalnih diferencijacija i specifičnosti, njihove međupovezanosti i međuuticaja je ključno za razumevanje koliko geografskih, toliko i političkih, ekonomskih, strateških, odnosno geopolitičkog aspekta odnosa među državama i društvima.

Iako je osnovni, regionalni pristup oslanjanja na diferencirane prostorne celine, inspirisan prethodno pomenutim autorima ostao, Koen ga je postepeno obogaćivao i proširivao tokom karijere. Kako primećuje Klaus Dodds, postepeno obogaćivanje i sve veća kompleksnost geopolitičke analize dovela je do odvajanja od „ranijeg praktično-geopolitičkog rezonovanja Džordža Kenana” (George Kennan).¹⁶ Svakim evolutivnim korakom Koenova geopolitička misao se sve više udaljavala od ideja Mekindera i Spajkmana, a time od same klasične geopolitike.¹⁷ Verovatno presudan momenat bio je uvođenje uvida teorije sistema u članku „Geografski model za analizu političkih sistema” (1971) čime se Koenova geopolitička misao najviše teorijski distancirala od klasične geopolitike i u potpunosti počela da poprima sistemski pogled o kojem govore O’Lohlin i Kolosov.¹⁸ Otuda je potpuno razumevanje Koenove geopolitičke misli, koje bi

¹⁴ Videti: Stephen B. Jones, “The Power Inventory and National Strategy”, *World Politics*, Vol. 6, No. 4, 1954, pp. 421–452; Stephen B. Jones, “A Unified Field Theory of Political Geography”, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 44, No. 2, 1954, pp. 111–123; Stephen B. Jones, “Global Strategic View”, *Geographical Review*, Vol. 45, No. 4, 1955, pp. 492–508; Stephen B. Jones, “Views of the Political World”, *Geographical Review*, Vol. 45, No. 3, 1955, pp. 309–326.

¹⁵ Stephen B. Jones, “A Unified Field Theory of Political Geography”, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 44, No. 2, 1954, pp. 111–123.

¹⁶ Klaus Dodds, “Cold War Geopolitics”, in: John Agnew, Katheryne Mitchell and Geraoid O Tuathail (eds), *A Companion to Political Geography*, Blackwell Publishing, Malden, 2003, p. 212. Pozivanje Dodsa na Kenana tumači se više kao kontinuitet sa pristupima klasične geopolitike, nego sa konkretnom mišlju Džordža Kenana.

¹⁷ Ipak, iako je Koen bio kritičan prema Mekinderu i postoje važne razlike koje su se evolucijom njegove misli produbljivale, u mnogome je bio inspirisan Mekinderovim radovima. Videti: Geoffrey Parker, “Not Glass but diamond: An evaluation of the geopolitical world view of Saul B. Cohen”, op. cit., p. 121; Saul B. Cohen, “The World Geopolitical System in Retrospect and Prospect”, op. cit., p. 5.

¹⁸ Saul B. Cohen and Lewis D. Rosenthal, “A Geographical Model for Political Systems Analysis”, op. cit.

odgovorilo o njenoj prevaziđenosti ili neiskorišćenosti, neodvojivo od posmatranja njene postepene evolucije.

Sistematizacija većine Koenovih radova pokazuje jasne faze kroz koje je njegova geopolitička misao prošla do konačnog oblika u poslednjim monografijama. Svaka od evolutivnih faza ogleda se u specifičnim obeležjima kojima je Koen obogatio postojeća razmatranja i nadogrudio sopstvena (Tabela 1). Time je teorijski obuhvat Koenovog geopolitičkog pristupa postepeno širen, omogućavajući kompleksniju analizu političkih pojava i procesa upotrebom sistemskog pristupa na svetski geopolitički sistem.

Tabela 1: Evolucija Koenove geopolitičke misli

Faza evolucije	Godina	Naslov članka/knjige	Ključna odlika
Definisanje filozofskog stava ili doktrine	1957	Geography and Strategy: Their Interrelationship ¹⁹	Predominantno posibilitička pozicija sa značajnim elementima kognitivnog bihejviorizma
Pojmovno određenje	1963	Geography and Politics in a World Divided ²⁰	Uvođenje ključnih pojmova kojima se služi u geopolitičkim analizama
Sistemska analiza	1971	A Geographical Model for Political System Analysis ²¹	Uvođenje uvida teorije sistema u geopolitičku analizu
Razvojni pristup	1982	A New Map of Global Geopolitical Equilibrium: A Developmental Approach ²²	Razvojni pristup posmatranju geopolitičkih regiona

¹⁹ Saul B. Cohen, "Geography and Strategy: Their Interrelationship", *Naval War College Review*, Vol. 10, No. 4, 1957, pp. 1–31.

²⁰ Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, Random House Publishing, New York, 1963; Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, 2nd Edition, op. cit.

²¹ Saul B. Cohen and Lewis D. Rosenthal, "A Geographical Model for Political Systems Analysis", op. cit.

²² Saul B. Cohen, "A new map of global geopolitical equilibrium: A developmental approach", *Political Geography Quarterly*, Vol. 1, No. 3, 1982, pp. 223–241.

Faza evolucije	Godina	Naslov članka/knjige	Ključna odlika
Hladnoratovski pristup u posthladnoratovskim okolnostima	1990–1998	The World Geopolitical System in Retrospect and Prospect ²³ Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era ²⁴ Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline ²⁵ Middle East Geopolitical Transformation: The Disappearance of a Shatterbelt ²⁶	Posthladnoratovsko preispitivanje i pojmovna nadgradnja
Faza finalne sinteze misli	2003–2015	Geopolitics of the World System ²⁷ Geopolitics: The Geography of International Relations ²⁸ Geopolitics: The Geography of International Relations (3rd Edition) ²⁹	Finalna sistematizacija njegove geopolitičke misli i aplikacija na savremena dešavanja

Evolucija Koenove geopolitičke misli

Postojeća razmatranja Koenove geopolitičke misli prevashodno otpočinju osvrtima na njegovu monografiju *Geografija i politika u podjeljenom svetu* (1963), mada se kao inicijalna faza zapravo uzima članak „Geografija i strategija: njihova međuzavisnost” (1957).³⁰ Stavljajući po strani činjenicu da sadrži isključivo

²³ Saul B. Cohen, “The World Geopolitical System in Retrospect and Prospect”, op. cit.

²⁴ Saul B. Cohen, “Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era”, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 81, No. 4, 1991, pp. 551–580.

²⁵ Saul B. Cohen, “Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline”, in: George J. Demko and William B. Wood (eds), *Reordering the World: Geopolitical Perspectives on the Twenty-First Century*, Westview Press, Boulder, 1999, pp. 40–68.

²⁶ Saul B. Cohen, “Middle East Geopolitical Transformation: The Disappearance of a Shatterbelt”, *Journal of Geography*, Vol. 91, No. 1, 1992, pp. 2–10.

²⁷ Saul B. Cohen, *Geopolitics of the World System*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2003.

²⁸ Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 2nd Edition, Rowman & Littlefield, Lanham, 2009.

²⁹ Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit.

³⁰ Saul B. Cohen, “Geography and Strategy: Their Interrelationship”, op. cit.

implicitne naznake njegovog budućeg pristupa, navedeni članak ne samo da se može svrstati u Heplovu (Leslie Hepple) kategoriju geopolitičkih analiza označenih kao geografskih ili strateških, nego ukazuje na posibilističke temelje njegove misli.³¹ Pored toga, rad predstavlja i prvi značajniji otklon od Mekinderovog i Spajkmanovog pristupa, kojima posvećuje značajan segment članka, sa zaključkom da promjenjivost geografije zahteva prestanak oslanjanja na njihove pojmove.³² Tako je inicijalna faza evolucije Koenove geopolitičke misli rudimentarna iz perspektive njegovih potonjih radova, ali postavlja osnove razumevanja dalje nadgradnje.

Posibilizam, te alternativne pozicije poput geografskog determinizma, environmentalizma, probabilizma i kognitivnog bihejvioralizma, predstavljaju filozofski stav ili doktrinu kojim se objašnjava odnos čoveka i njegovog okruženja.³³ Određenje Koenove misli kao posibilističke podrazumeva da viđenje geografije kao skupa mogućnosti i ograničenja koje stoje pred državom pri njenom delanju.³⁴ Geografija ne dovodi direktno do određenih političkih pojava i procesa, ali postavlja granice mogućnosti za delanje. Ovo je vidljivo kada Koen naglašava da „ako on [čovek] to želi i spreman je da plati cenu, čovek može pomeriti planine”,³⁵ ali i u kasnijim radovima, naročito kada se fokusira na posmatranje sposobnosti (*capability*) država, što je ključno za posibilističku poziciju.³⁶ Iako ovakav stav u mnogome predstavlja uticaj Vitleseja, Koen pravi iskorak u odnosu na čisto posibilistički stav uvođenjem značajnih elemenata kognitivnog bihejvioralizma kroz razlikovanje percipiranog i operativnog okruženja, odnosno iskazivanja značaja čovekovog znanja o geografiji kao važnijeg uticaja na strategiju od same geografske stvarnosti.³⁷ Navedeno se može protumačiti kao razdvajanje između razumevanja

³¹ Ibid., p. 9; Leslie W. Hepple, “The revival of geopolitics”, op. cit., p. S23.

³² Saul B. Cohen, “Geography and Strategy: Their Interrelationship”, op. cit., pp. 29–30.

³³ Harold Sprout and Margaret Sprout, *The Ecological Perspective on Human Affairs*, Princeton University Press, Princeton, 1965, p. 47. Sprautovi definišu okruženje kao skup fizičko-geografskih i društveno-geografskih aspekata koji se zajednički posmatraju u svom odnosu prema čoveku (ibid., pp. 26–27).

³⁴ Harold Sprout and Margaret Sprout, *Man-Milieu Relationship Hypothesis in the context of International Politics*, Center of International Studies, Princeton University, Princeton, 1956, p. 47.

³⁵ Saul B. Cohen, “Geography and Strategy: Their Interrelationship”, op. cit., p. 4.

³⁶ Saul B. Cohen, “A new map of global geopolitical equilibrium: A developmental approach”, op. cit., p. 230; Harold Sprout and Margaret Sprout, “Environmental Factors in the Study of International Politics”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 1, No. 4, 1957, p. 314; Harold Sprout and Margaret Sprout, *The Ecological Perspective on Human Affairs*, op. cit., p. 99.

³⁷ Stenley Waterman, “Scholar, manager, mentor, mensch: Saul B. Cohen”, op. cit., p. 560; Harold Sprout and Margaret Sprout, *Man-Milieu Relationship Hypothesis in the context of International Politics*, op. cit.; Harold Sprout and Margaret Sprout, “Environmental Factors in the Study of

uticaja okruženja na državu i formulacije strategija i delanja država, koji zahtevaju različite filozofske stavove i okvire za analizu, čija mogućnost u postojećoj literaturi nije isključena, ali nije ni adekvatno razrađena.³⁸

Mada su obrisi posibilističke pozicije vidljivi i u daljim delima, fokus navedenog članka na uticaje geografije omogućava jasnije razumevanje njegovih filozofskih stavova. Ipak, za samu geopolitičku analizu, predstavljanje Koenovog hijerarhijskog viđenja svetskog geopolitičkog sistema i osnovnih pojmova u monografiji *Geografija i politika u podeljenom svetu* je značajnije. Ovo delo karakteriše drugu fazu njegove geopolitičke misli kao iskorak kroz uvođenje pojmova geostrateških i geopolitičkih regiona, ali i pojma konfliktnog pojasa.³⁹ Međutim, iako značajna, druga faza predstavlja pre sistematizaciju postojećeg nego krucijalni napredak. Dati ključni pojmovi u svojoj biti predstavljaju samo varijacije na različitim skalama postojećeg pristupa regionalne diferencijacije nasleđenog od autora koji su inspirisali Koena. Služeći se Vitlesejevim i Hartšornovim pojmovima, Koen pristupa pregledu geostrateških i geopolitičkih regiona i ističe dva ključna konfliktna pojasa, kojima objašnjava tada aktuelnu varijaciju dinamičke geopolitičke realnosti. Pored toga, kao i u prethodnoj fazi, Koen ponovno odbacuje klasične postavke Spajkmana i Mekindera, ali ovog puta eksplicitnije, čak sa isticanjem štetnih posledica praćenja Spajkmanovih zaključaka po američku spoljnu politiku.⁴⁰ Ključni značaj ove faze je otuda pre etabliranje Koenove misli u akademskoj literaturi i sistematizacija postojećeg znanja koja će u tom obliku opstati i kasnije, nego krucijalni iskorak.

Revidirano izdanje navedene monografije, izdato 1973. godine, sadrži značajnu razliku jer pored regionalnog pristupa inkorporira i uvide opšte teorije sistema kojima se izvorno delo znatno obogaćuje i poprima pun značaj.⁴¹ Spoj regionalnog pristupa u geografiji i opšte teorije sistema proistekao je iz članka pod nazivom „Geografski model za analizu političkih sistema”, koji je Sol Koen objavio u koautorstvu sa Luisom Rozentalom (Lewis Rosenthal), u težnji da se razvije „metodološki pristup kojim bi se generalna teorija i hipoteze mogle razviti i

International Politics”, op. cit; Harold Sprout and Margaret Sprout, *The Ecological Perspective on Human Affairs*, op. cit; Saul B. Cohen, “Geography and Strategy: Their Interrelationship”, op. cit., pp. 1, 9.

³⁸ Harold Sprout and Margaret Sprout, *The Ecological Perspective on Human Affairs*, op. cit., p. 47.

³⁹ Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, op. cit.

⁴⁰ Ibid., p. 59; Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, 2nd Edition, op. cit., p. 58; Roger Kasperson and Julian Minghi, *The Structure of Political Geography*, Aldine Publishing, Chicago, 1969, p. 84; Geoffrey Parker, “Not Glass but diamond: An evaluation of the geopolitical world view of Saul B. Cohen”, op. cit., p. 116.

⁴¹ Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, 2nd Edition, op. cit., pp. 17–19.

testirati”.⁴² Postoji nekoliko odlika ovog članka koji ga čine verovatno najznačajnijim za razvoj Koenove geopolitičke misli: 1) predstavlja zaokret ka većem fokusu na političke procese, 2) stavlja u prvi plan društvene sile u oblikovanju političkih sistema, 3) ističe značaj percepcija političkih jedinica u određivanju njenih geografskih svojstava (pre svega lokacione perspektive), 4) razmatra odnos otvorenosti i zatvorenosti političkih jedinica, 5) u skladu sa prethodnim, razmatra transakcije između različitih političkih jedinica u smislu njihove povezanosti.⁴³ Na osnovu navedenog proizvode se osnove kojima Koen objašnjava formiranje političkih prostora delanja (*political action area*), ali i prostori kontra-delanja, na osnovu kojih mogu, ali i ne moraju, proisteci specifični politički prostori.⁴⁴ Konkretno, politički prostori delanja, koji se u zavisnosti od specifične skale mogu odnositi na nacionalne države i na geostrateške sfere, nastaju kao spoj interakcije čoveka, viđenog kroz društvene sile, političke strukture i političke transakcije, i prostora, viđenog kroz pejzaž (*landscape*), konkretne prostorne celine i mesta (*places*).⁴⁵ Interakcije čoveka i prostora, kroz svaki od tri viđenja, daju evoluciju (posmatranu kroz vreme) političkog prostora delanja, započinjući od teritorijalnosti, preko interne i eksterne organizacije i političke percepcije.⁴⁶ Navedeni članak, kao srž treće faze, centralan je za razvoj Koenove geopolitičke analize koja se sa pravom može nazvati sistemskom geopolitikom. Ipak, Koen se više nije pozivao na ovaj rad, a verovatni razlozi su to što je revidirano izdanje monografije *Geografija i politika u podeljenom svetu* inkorporiralo ovakva razmatranja čineći pozivanje na to izdanje dovoljnim, te činjenica da je člankom „Nova mapa svetskog ekvilibrijuma: razvojni pristup” (1982) ista razmatranja na neki način dalje razvijao, ali alternativno terminološki označavao.⁴⁷

Generalne ideje članka „Geopolitički model za analizu političkih sistema” koje pružaju osnove za razvoj generalne teorije hijerarhijske integracije razvijene su u radu „Nova mapa svetskog ekvilibrijuma”.⁴⁸ Potonji rad predstavlja nastojanje da

⁴² Saul B. Cohen and Lewis D. Rosenthal, “A Geographical Model for Political Systems Analysis”, op. cit., p. 5.

⁴³ Ibid., pp. 6–11.

⁴⁴ Ibid., pp. 11–12.

⁴⁵ Saul B. Cohen and Lewis D. Rosenthal, “A Geographical Model for Political Systems Analysis”, op. cit., p. 13.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Značajnu razliku između dva izdanja primećuje i Stepić: Milomir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, op. cit., str. 331.

⁴⁸ Saul B. Cohen, “A new map of global geopolitical equilibrium: A developmental approach”, op. cit., pp. 228–231.

se objasni promena u svetskom geopolitičkom sistemu izazvana povlačenjem globalnih i jačanjem regionalnih sila. Koen vidi svetski geopolitički sistem kao dinamičan jer se menja u zavisnosti od promena u sposobnostima država, te smatra da prolazi kroz faze ekvilibrijuma i disekvilibrijuma. Ekvilibrijum predstavlja značajan pojam koji će on kasnije odrediti kao „kvalitet dinamičkog balansa između suprotstavljenih uticaja i sila u otvorenom sistemu”.⁴⁹ Koen identifikuje 11 kriterijuma na osnovu kojih procenjuje sposobnosti država, uz unošenje vrednosnih i bihejvioralnih elemenata u težnji da izbegne, kako sam navodi, mehanicističko viđenje sposobnosti.⁵⁰ Promena uloga globalnih i regionalnih sila, indikativna za proces disekvilibrijuma, zahteva, prema Koenovom shvatanju, postojanje teorijskog okvira koji bi pomirio globalistički i regionalistički pristup.⁵¹ Inspirisan autorima opšte teorije sistema, Koen usvaja njihov razvojni model i primenjuje ga na svetski geopolitički sistem.⁵² Iako između posmatranog članka od 1982. i monografije *Geopolitika: geografija međunarodnih odnosa* od 2015. godine postoje razlike u određenju razvojnih stupnjeva, suština je da se geopolitički sistemi razvijaju od stadijuma atomizacije, odnosno manjka diferencijacije između njenih delova koje su proizvod izolovanosti i identičnosti jedinica sistema, do specijalizovane hijerarhijske integracije u kojoj svaka jedinica sistema ima ulogu u funkcionisanju sistema.⁵³ Geopolitički sistem u ovom slučaju ne odnosi se samo na geostrateške i geopolitičke regione, već i na države i subnacionalne jedinice. Promena od jednog razvojnog stupnja do drugog, proizvod je upravo procesa dinamičkog ekvilibrijuma.⁵⁴ Time se Vitlesejeva ideja geopolitičke (ne)zrelosti regiona naizgled teorijski razrađuje.

Nagla promena do koje je došlo okončanjem Hladnog rata dovela je do generalnog preispitivanja dotadašnjih ideja, što je slučaj i sa Koenom. Serijom radova Koen dotadašnji okvir preispituje u svetlu posthladnoratovskih promena u svetskom geopolitičkom sistemu gde se kao verovatno ključna odrednica može uzeti

⁴⁹ Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit., p. 61.

⁵⁰ Saul B. Cohen, “A new map of global geopolitical equilibrium: A developmental approach”, op. cit., pp. 230–231.

⁵¹ Ibid., p. 226.

⁵² Milomir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, op. cit., str. 348; Saul B. Cohen, “A new map of global geopolitical equilibrium: A developmental approach”, op. cit., pp. 223–224.

⁵³ Uporediti: Saul B. Cohen, “A new map of global geopolitical equilibrium: A developmental approach”, op. cit., p. 229; Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit., p. 60.

⁵⁴ Saul B. Cohen, “Asymmetrical States and Global Geopolitical Equilibrium”, *SAIS Review*, Vol. 4, No. 2, 1984, pp. 193–212.

pitanje da li je nakon Hladnog rata nastupio „stadijum kratkoročnog disekvilibriruma koji je intrinzičan procesu dinamičkog ekvilibriruma, ili potpuni raspad sistema”.⁵⁵ Iz perspektive Koenove geopolitičke misli, kraj Hladnog rata suštinski nije predstavljao događaj koji je doveo u pitanje srž njegovih ideja.⁵⁶ Hladnoratovske geostrateške sfere su opstale i hijerarhijska struktura se nastavila, dok su promene poput prestanka viđenja Bliskog istoka kao konfliktnog pojasa proizvod prirodne dinamike svetskog geopolitičkog sistema u ostvarivanju ekvilibriruma.⁵⁷ U ovoj, ali i finalnoj fazi sistematizacije njegove misli, suštinski jedina novina predstavlja uvođenje dodatnih pojmova poput zone pritiska (*compression zone*), kontaktnog regiona (*gateway region*) i zone konvergencije (*convergence zone*).⁵⁸

Pojmovna mreža Koenove geopolitičke misli

Koen je postepeno proširivao opseg pojmova kojima se služio u svojim analizama. Preuzevši pojedine pojmove od Vitleseja i Harštorna, uz povremeno uvođenje modifikacija, Koen je razvio konkretnu pojmovnu mrežu od koje većim delom nije odstupao u svojim istraživanjima. Postojeći pregledi njegove misli se dobrim delom odnose na razumevanje tih pojmova.⁵⁹ S obzirom na poluvekovne konceptualizacije i rekonceptualizacije Koenove pojmovne mreže, ovaj odeljak će prevashodno analizirati njegovu monografiju *Geopolitika: geografija međunarodnih odnosa* kao kulminaciju preispitivanja njegovih postavki i rekonceptualizacije.

Ne posmatrajući hronološki, početni pojam Koenove geopolitičke misli svakako jeste pojam geopolitičke strukture, mada on ne navodi precizno određenje ovog

⁵⁵ Saul B. Cohen, “Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era”, op. cit., p. 557; Saul B. Cohen, “The World Geopolitical System in Retrospect and Prospect”, op. cit.; Saul B. Cohen, “Middle East Geopolitical Transformation: The Disappearance of a Shatterbelt”, op. cit.; Saul B. Cohen, “Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline”, op. cit.

⁵⁶ Geoffrey Parker, “Not Glass but diamond: An evaluation of the geopolitical world view of Saul B. Cohen”, op. cit., pp. 120–121.

⁵⁷ Saul B. Cohen, “Middle East Geopolitical Transformation: The Disappearance of a Shatterbelt”, op. cit.

⁵⁸ Saul B. Cohen, *Geopolitics of the World System*, op. cit.; Saul B. Cohen, “Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline”, op. cit., pp. 60–66; Saul B. Cohen, “The Eurasian Convergence Zone: Gateway or Shatterbelt”, *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 46, No. 1, 2005, pp. 1–22.

⁵⁹ Milomir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, op. cit., str. 329–356; Geoffrey Parker, “Not Glass but diamond: An evaluation of the geopolitical world view of Saul B. Cohen”, op. cit.

pojma dok njegova upotreba upućuje na dva različita razumevanja. Dok se prvo odnosi na konkretan način na koji je svetski geopolitički sistem strukturisan, drugo se odnosi na konkretne jedinice, sa njihovim jedinstvenim karakteristikama, na različitim hijerarhijskim nivoima. Tako postoji viđenje geopolitičke strukture kao specifične organizacije svetskog političkog sistema, ali i viđenje geopolitičke strukture kao konkretne političko-geografske tvorevine. Dva viđenja nisu isključiva jedan od drugog nego proističu jedan iz drugog. Organizacija svetskog geopolitičkog sistema, prema Koenovom viđenju, upravo počiva na postojanju višestrukih, hijerarhijski organizovanih, političko-geografskih tvorevina, sa različitim stepenom povezanosti i kohezije. Bez konkretnih tvorevina ne bi bilo ni organizacije svetskog geopolitičkog sistema i obrnuto. Navedeno ne samo da prati logiku prisutnu još od Koenove prve monografije čiji naslov upućuje na podeljeni svet, već prema njemu predstavlja srž prefiksa „geo” u geopolitici.⁶⁰

Čini se da Koen pod geopolitičkom strukturom prvenstveno misli na organizaciju svetskog geopolitičkog sistema zbog načina na koji razrađuje tumačenje geopolitičke strukture kao konkretne političko-geografske tvorevine. Prema ovom viđenju geopolitička struktura predstavlja sveobuhvatan pojam koji obuhvata tri hijerarhijska nivoa, geostratešku sferu, geopolitički region i nacionalnu državu, ali i subnacionalne entitete kao specifične proizvode interakcija geografskih i političkih sila.⁶¹ S obzirom na centralnost ovih pojmova za Koenova istraživanja, njihova upotreba je učestalija, umanjujući mogućnost zabune. Oni su sačinjeni od specifičnih geopolitičkih obrazaca (*geopolitical patterns*) i geopolitičkih svojstava (*geopolitical features*), koji su konkretnije određeni. Geopolitički obrasci se određuju kao „oblik, veličina i fizičko/društvene geografske karakteristike geopolitičkih jedinica, kao i mreže koje ih povezuju, i one omogućavaju razlikovanje geopolitičkih jedinica od ostalih jedinica”.⁶² Geopolitička svojstva su „političko-geografski čvorovi, područja i granice koji doprinose jedinstvenosti jedinice i utiču na njenu koheziju”.⁶³ Mada konkretnije određene, one ostaju relativno nerazumljive. Primera radi, Koen daje pojednostavljeno objašnjenje odnosa obrazaca i svojstava navodeći primer klisure premošćene mostom koje postaje tranzitni put, iako ostaje nejasno šta je obrazac a šta svojstvo.⁶⁴ Štaviše, Koen kasnije

⁶⁰ Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, op. cit; Saul B. Cohen, “Evaluating Systemic Geopolitics – A Twenty-First Century View”, *Geopolitics*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 161.

⁶¹ Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit., p. 37.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ibid., p. 4.

navodi da svojstva formiraju obrasce, dodatno doprinoseći zabuni.⁶⁵ Premda Koen navodi da sve geopolitičke strukture imaju zajednička određena geopolitička svojstva (istorijsko jezgro, političke centre i glavne gradove, ekumene, efektivnu teritoriju, prazne prostore, granice i nekonformišuće sektore), ostaje delimično nejasno na šta se odnose obrasci.⁶⁶ Pored toga, još je istaknuto da, iako sačinjene od obrazaca i svojstava, navedene geopolitičke strukture su oblikovane Hartšornovim centrifugalnim i centripetalnim silama.

Zaključak do kog se može doći, prevashodno na osnovu Koenovih ranijih radova, jeste da geopolitička svojstva predstavljaju indikatore na osnovu kojih se analizira konkretna geopolitička struktura u smislu njenih unutrašnjih karakteristika, dok geopolitički obrasci predstavljaju proizvod odnosa sa drugim geopolitičkim strukturama u okviru svetskog geopolitičkog sistema.⁶⁷ Vraćajući se na primer klisure, geopolitička svojstva su i klisura i most, dok je trazični put obrazac. Ovakvo shvatanje geopolitičkih svojstava i obrazaca pruža jasnije razumevanje viđenja geopolitičkih struktura. Ukoliko je svet viđen kao skup diferenciranih prostornih celina, za njihovo razumevanje neophodan je pojam koji je primenjiv na sve regione ili države i kojim se objašnjavaju svojstva koja čine regione ili države specifičnim, ali i pojam kojim bi ukazali na odnos tih regiona ili država prema ostalim u okviru sistema. U razumevanju geopolitičkih svojstava i obrazaca različitih hijerarhijskih nivoa strukture svetskog geopolitičkog sistema leže centralni temelji na osnovu koje svi dalji Koenovi zaključci proističu. Kako sam Koen naglašava, „dinamika mesta i kretnji kao i njihove međupovezanosti predstavljaju osnovu geopolitičke analize”.⁶⁸

Centralnost pojmova geopolitičkih svojstava i obrazaca vidljiva su u činjenici da Koen analize konkretnih regiona otpočinje pregledom pre svega njihovih geopolitičkih svojstava. Iako pružaju osnovu, oni ne predstavljaju centralnu analitičku kategoriju u odnosu na hijerarhijske nivoe organizacije strukture svetskog geopolitičkog sistema. Geostrateška prostranstva i geopolitički regioni predstavljaju, uz nacionalne države, centralne pojmove čitave njegove analize počevši od navedene monografije iz 1963. godine.⁶⁹ Uproščeno rečeno, Koen vidi svetski geopolitički sistem podeljen na više geostrateških prostranstava koji sadrže više

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid., pp. 39–40.

⁶⁷ Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, 2nd Edition, op. cit., pp. 13–15.

⁶⁸ Saul B. Cohen, “The Geopolitics of an Evolving World System: From Conflict to Accommodation”, in: Paul F. Diehl (ed.), *A Roadmap to War: Territorial Dimensions of International Conflicts*, Vanderbilt University Press, Nashville, 1999, p. 273.

⁶⁹ Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, op. cit.

geopolitičkih regiona, dok svaki region predstavlja skup više nacionalnih država. Međutim, Koen ostavlja mogućnost postojanja geopolitičkih regiona koji su samostalni i ne predstavljaju deo geostrateških prostranstava koje označava zasebnim pojmovima.⁷⁰ Geostrateška prostranstva definisana su kao

(...) delovi sveta dovoljno veliki da poseduju karakteristike i funkcije koje su uticajne na globalnom nivou i koji služe strateškim potrebama velikih sila, država i regiona koje sačinjavaju. Njihov okvir je oblikovan obrascima cirkulacije koji povezuju ljude, dobra i ideje i koja su držana zajedno kontrolom strateški pozicioniranih kopnenih i pomorskih puteva.⁷¹

Nesumnjivo pod uticajem Mekindera, Koen naglašava da se postojeća geostrateška prostranstva međusobno razlikuju time što su oblikovana odlikama pomorstva (*maritimity*) i kontinentalnosti (*continentality*), čime ostavlja utisak da se približava određenju sličnom nomosu Karla Šmita (Carl Schmitt).⁷² Ipak, upitno je u kojoj meri je takvo određenje neophodno. Za Šmita je nomos centralna kategorija za određenje prostornosti i velikih prostora, dok se za Koena ona pre odlikuje u geopolitičkim svojstvima i obrascima, kao sposobnostima država i hijerarhiji moći. Navođenje kulturoloških i ideoloških veza, naglašeno u ranijim radovima, navodi na određen stepen povezanosti misli dvaju autora, ali su one na nivou geostrategijskog prostranstva ipak sekundarnije.⁷³ Uspostavljanje trećeg geostrateškog prostranstva pod vođstvom Kine, koje sadrži odlike i pomorstva i kontinentalnosti, navodi da je porast sposobnosti i moći Kine bio ključan za uspostavljanje novog, trećeg geostrateškog prostranstva, a ne njihova pomorsko-kontinentalna odlika.⁷⁴ Uprkos tome što su odlike geostrateških prostranstava zasigurno dodate sa razlogom, pitanje je u kojoj meri su one krucijalne za Koenova geopolitička istraživanja.

Geopolitički region je drugi centralni pojam u Koenovim istraživanjima, hijerarhijski ispod geostrateškog prostranstva. Koen definiše geopolitičke regione kroz njihovu „povezanost geografskim graničenjem i političkim, kulturološkim i

⁷⁰ Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit., p. 37.

⁷¹ Ibid., p. 41.

⁷² Carl Schmitt, *Land and Sea*, Plutarch Press, Washington, 1997; Karl Šmit, *Nomos zemlje u međunarodnom pravu Jus Publicum Europaeum*, Fedon, Beograd, 2011.

⁷³ Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, 2nd Edition, op. cit., p. 64. Primera radi, iz perspektive nomosa zemlje interesantna je sledeća Koenova rečenica: „za kontinentalno orijentisane Kineze, planine i stepe, a ne more, poseduju duhovnu i mističnu privlačnost” (Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit., p. 43).

⁷⁴ Ibid., p. 43.

vojnim interakcijama, i u mnogim slučajevima istorijskom migracijom i mešanjem ljudi i zajedničkim istorijama nacionalnog postanka".⁷⁵ Koen u savremenoj geopolitičkoj strukturi svetskog međunarodnog sistema identifikuje sledeće geopolitičke regione: 1) Pomorsko geostrateško prostranstvo, koje obuhvata Severnu i Centralnu Ameriku, Južnu Ameriku, pomorsku Evropu i Magreb, te Azijsko-pacifički rub; 2) Evroazijsko kontinentalno prostranstvo koje čine Hartlendska Rusija, Centralna Azija i Transkavkaz; 3) Istočnoazijsko prostranstvo koje obuhvata Kinu i Indokinu; i 4) Južnu Aziju kao zaseban geopolitički region.⁷⁶ Na osnovu definicija geostrateških prostranstava i geopolitičkih regiona moguće je identifikovati dva ključna elementa koja omogućavaju jasniju diferencijaciju. Prvo, za razliku od geostrateških prostranstava, geopolitički regioni odlikuju se većim stepenom povezanosti i koherentnosti u fizičko-geografskim i društveno-geografskim svojstvima. Drugo, prema Koenu, geostrateška prostranstva imaju globalni domet, dok geopolitički regioni imaju regionalni domet, odnosno on ih razlikuje prema strateškom i taktičkom nivou.⁷⁷ Drugi element ne treba posmatrati u smislu aktera koji zaista dela, ili će delati, na globalnom nivou, već pre u smislu da ukoliko određena prostorna celina ne poseduje adekvatno razvijen nivo geopolitičkih obrazaca i svojstava, tu celinu ne možemo smatrati ravnopravnom sa onim celinama koje ih imaju. Otuda je Južna Azija nezavisan geopolitički region, a ne geostrateško prostranstvo, iako Koen decenijama naglašava mogućnost njenog nastanka, s obzirom da nije uspela da dostigne nivo globalnog dometa.⁷⁸

Pojmovno određenje na drugom hijerarhijskom nivou strukture svetskog geopolitičkog sistema ne izjednačava se isključivo sa pojmom geopolitičkog regiona. Koen navodi tri dodatna pojma kojim određuje regionalne celine i koje sadrže znatno različita svojstva i određenja u odnosu na pojam geopolitičkog regiona. Pojam konfliktnog pojasa je jedan od najznačajnijih među njima, a verovatno i najznačajniji pojam celokupne Koenove geopolitičke misli. Na osnovu već navedene inspiracije Haršorna, Koen vidi konfliktne pojase kao regione izvan bilo kojeg geostrateškog prostranstva gde se velike sile geostrateških prostranstava sukobljavaju oko kontrole nad tim regionom. Ovo predstavlja prvu, spoljašnju odrednicu koja diferencira konfliktni pojas od geopolitičkog regiona, dok je druga unutrašnja i zasnovana je na fragmentiranosti i unutrašnjem sukobu. Određenje

⁷⁵ Ibid., p. 44.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, 2nd Edition, op. cit., p. 64; Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit., p. 46

⁷⁸ Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, 2nd Edition, op. cit., p. 65-66.

konfliktnog pojasa najpreciznije je od svih Koenovih pojmova i određen je kao „strateški orijentisan region koji je istovremeno duboko podjeljen unutar ali i uhvaćen u kompeticiji između velikih sila geostrateških prostranstava”.⁷⁹ Zone pritiska su relativno slične konfliktnom pojasu u smislu unutrašnje odrednice, ali ih razlikuje uključenost država okruženja, a ne velikih sila.⁸⁰ Unutar konfliktnih pojaseva postoje veće mogućnosti da se postojeći konflikti prošire na druge države.⁸¹ Konfliktni pojasevi nisu statične i nepromjenjive kategorije, već regioni mogu izgubiti odrednicu konfliktnog pojasa ukoliko izgube navedene odrednice. Primera radi, Koen je prvobitno odredio Jugoistočnu Aziju i Bliski istok kao konfliktno pojaseve.⁸² Do kraja Hladnog rata, Jugoistočna Azija je prestala da bude konfliktni pojas, a nedugo nakon kraja Hladnog rata i Bliski istok, dok je Subsaharska Afrika postala još osamdesetih godina prošlog veka.⁸³ Ipak, Bliski istok nije zadugo izbegao sudbinu konfliktnog regiona s obzirom da je ubrzo vraćen pod navedenu klasifikaciju.

Pored navedena dva, Koen identifikuje postojanje i zone konvergencije kao regiona „između geostrateških prostranstava i čiji krajnji status još uvek nije određen”.⁸⁴ Zona konvergencije poseduje u određenoj meri elemente unutrašnjih odrednica konfliktnog pojasa, ali se ove dve prostorne celine razlikuju jer kod prve su odnosi između velikih sila neodređeni. Ukoliko do sučeljavanja između velikih sila dođe, zona konvergencije se može transformisati u konfliktni pojas. Ukoliko dođe do saradnje velikih sila, onda se konfliktni region transformiše i služi kao spona između geostrateških prostranstava. Koen takve regione naziva kontaktnim regionima, ističući da tu funkciju mogu imati i države.⁸⁵ Iako ističe da danas kontaktnih regiona nema, Koen u Istočnoj Evropi i Centralnoj Aziji vidi mogućnost nastanka takvih regiona.⁸⁶

Navedena pojmovna mreža jasno ukazuje na regionalni i sistemski pristup u Koenovoj geopolitičkoj misli. Međutim, Koen i nacionalne države posmatra kao

⁷⁹ Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit., p. 48.

⁸⁰ Saul B. Cohen, *Geopolitics of the World System*, op. cit., p. 44.

⁸¹ Ibid., p. 48.

⁸² Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, 2nd Edition, op. cit.

⁸³ Saul B. Cohen, „Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era”, op. cit; Saul B. Cohen, „Middle East Geopolitical Transformation: The Disappearance of a Shatterbelt”, op. cit; Saul B. Cohen, „A new map of global geopolitical equilibrium: A developmental approach”, op. cit., p. 237.

⁸⁴ Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit., p. 37.

⁸⁵ Saul B. Cohen, „Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era”, op. cit., pp. 570–576.

⁸⁶ Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit., p. 55; Saul B. Cohen, „The Eurasian Convergence Zone: Gateway or Shatterbelt”, op. cit.

treći hijerarhijski nivo, koji u suštini sadrži iste obrasce i svojstva kao i geostrateška prostranstva i geopolitički regioni. Koen vidi svet kao policentričan i poliarhičan, „izgrađen na hijerarhijskoj kombinaciji velikih i regionalnih sila”.⁸⁷ On diferencira države sveta na pet nivoa prema nacionalnoj moći. U radovima finalne faze evolucije njegove misli Koen ne navodi kriterijume po kojima ih određuje, ali specifična formulacija koju koristi jasno upućuje na kriterijume iz već pomenutog članka od 1982. godine.⁸⁸ Prvi nivo čine velike sile, SAD, Evropska unija (koju posmatra kao jedinstvenu celinu), Rusija, Kina i Japan, koje imaju sposobnost globalnog dometa.⁸⁹ Drugi nivo sačinjen je od regionalnih sila koje su ili dominantne u svojim geopolitičkim regionima ili im domet obuhvata veći deo geopolitičkog regiona.⁹⁰ Primera radi, u istom geopolitičkom regionu se nalaze Brazil i Argentina, odnosno Indija i Pakistan, ili Indonezija i Australija, te otuda nije moguće govoriti da neke od tih država poseduju dominaciju nad čitavim geopolitičkim regionom u kojem se nalaze. Države trećeg nivoa, su dovoljno moćne da se u svojim geopolitičkim regionima suprotstave državama drugog nivoa, ali ne i da se ravnopravno takmiče sa njima, dok države četvrtog i petog su znatno marginalnije, gde države četvrtog nivoa mogu da utiču isključivo na one države sa kojima se graniče, a države petog ni toliko.⁹¹ Specifično za države trećeg nivoa je što njihov uticaj proizlazi prevashodno iz ideoloških i kulturoloških kapaciteta, odnosno uspešnog balansiranja između velikih sila.⁹²

Mesto država u Koenovoj pojmovnoj mreži je specifično zato što, iako je u načelu moguće posmatrati ih istovetno kao i regione, nije između njih moguće staviti znak jednakosti. Oslanjanje na delanje država u uspostavljanju geopolitičke strukture svetskog geopolitičkog sistema kroz procese ekvilibrijuma i disekvilibrijuma, zapravo nije dovoljno precizno određeno da bi se u potpunosti razumeo odnos između država i prostornih celina. Iz Koenovog opusa postaje evidentno da proces ekvilibrijuma u velikoj meri počiva na promenama u nivou sposobnosti među državama. Raspad Sovjetskog Saveza i uspon Kine, ali i nada da će delanje država prvog nivoa dovesti do stabilizacije međunarodnog sistema upućuju na to.⁹³ Istovremeno, proces ekvilibrijuma i geopolitičke promene svetskog

⁸⁷ Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit., p. 3.

⁸⁸ Uporediti: *ibid.*, p. 51; Saul B. Cohen, „A new map of global geopolitical equilibrium: A developmental approach”, op. cit., pp. 230–231.

⁸⁹ Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit., p. 51.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ *Ibid.*

⁹² *Ibid.*, p. 3.

⁹³ *Ibid.*, pp. 60–61.

geopolitičkog sistema počivaju i na promenama u regionalnim granicama, prelasku određenih regiona u status konfliktnih pojaseva, ali i promenama u populaciji, resursima i značajnijoj međupovezanosti geopolitičkih regiona unutar prostranstava.⁹⁴ Uloga nacionalnih država, naročito država prvog nivoa, *vis-à-vis* geostrateških prostranstava i geopolitičkih regiona, u smislu dominacije i utilizacije resursa i sposobnosti tih prostornih celina, kao i u procesu ostvarivanja dinamičkog ekvilibrijuma, implicitno je određena, što predstavlja ograničenje u smislu povezanosti ključnih pojmova Koenove geopolitičke misli.

Koenova misao između geopolitičkog pristupa i geopolitičke teorije

Kroz veći deo svog opusa, Sol Koen je eksplicitno naglašavao svoju težnju da razvije i implementira geopolitičku teoriju.⁹⁵ Međutim, upitno je u kojoj meri možemo reći da je Koen zaista razvio jedinstvenu teoriju koja obuhvata celokupnu pojamovnu mrežu i pružajući objašnjenja kauzalnih odnosa među njima. Nesumnjivo je da je Koen, uspostavljanjem pojamovne mreže i naglašavanjem odnosa između tih pojmova, pristupio formulaciji teorijskih uopštavanja koja su primenjiva na različite prostorne celine i u različitim vremenskim periodima. Ipak, treba biti obazriv pri izjednačavanju svakog teorijskog uopštavanja i konkretne teorije, iz razloga što takav pristup dovodi do opasnosti od „konceptualnog rastezanja“ (conceptual stretching) samog pojma teorije.⁹⁶ Konceptualno rastezanje predstavlja situacije kada se određeni pojam upotrebljava za one slučajeve koji prevazilaze okvire njegove namene. Primera radi, Beri Bazan (Barry Buzan) je, pri razmatranju Engleske škole, naglasio postojanje različitosti u evropskom i američkom razumevanju onoga što čini teoriju. Evropsko se odnosi na svako nastojanje ostvarenja sistematizacije i

⁹⁴ Saul B. Cohen, “A new map of global geopolitical equilibrium: A developmental approach”, op. cit., p. 237.

⁹⁵ Saul B. Cohen, “A new map of global geopolitical equilibrium: A developmental approach”, op. cit; Saul B. Cohen, *The World Geopolitical System in Retrospect and Prospect*, op. cit; Saul B. Cohen, “Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era”, op. cit; Saul B. Cohen, “Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline”, op. cit; Saul B. Cohen, *Geopolitics of the World System*, op. cit; Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit; Saul B. Cohen and Lewis D. Rosenthal, “A Geographical Model for Political Systems Analysis”, op. cit.

⁹⁶ Giovanni Sartori, “Concept misformation in comparative politics”, *American Political Science Review*, Vol. 64, No. 4, 1970, pp. 1033–1053.

koherentnosti određenog polja, pre svega uspostavljanjem mreže sistematski povezanih pojmova, dok je američko znatno uže i fokusira se isključivo na kauzalna objašnjenja.⁹⁷ Dok oba razumevanja predstavljaju relevantna teorijska uopštavanja čiji značaj se ne dovodi u pitanje, među njima postoje razlike koje mogu proizvesti zabunu prilikom označavanja, pa čak i odbacivanja misli određenih autora zbog navodnog nedostatka naučne koherentnosti. Ukoliko se pojam teorija upotrebljava u slučaju oba razumevanja, sam termin nam ne govori mnogo. Otuda, zarad izbegavanja nepotrebnog zalaženja u filozofiju nauke, koje prevazilazi okvire ovog rada, Koenovu geopolitičku misao možemo posmatrati kroz dva označavanja teorijskih uopštavanja – geopolitički pristup i geopolitičku teoriju.

Prateći Bazanovu distinkciju, oznaka „geopolitička teorija” odnosi se na uže određenje isključivo u smislu pružanja kauzalnih objašnjenja između dveju pojava. Iako se ovakvim određenjem znatno sužava opseg onoga što shvatamo pod geopolitičkom teorijom, izbegava se konceptualno rastezanje teorije, omogućavajući užim značenjem bolje razumevanje specifičnih odnosa. Pod geopolitičkim pristupom podrazumeva se sistematizovanje geopolitičkog znanja kroz uspostavljanje mreže sistematski povezanih pojmova koje autor implementira u svojim studijama, bez nužnog pozivanja na konkretnu kauzalnu logiku. Geopolitički pristup predstavlja specifični pogled na pojave i procese od interesa za istraživanje, skup pojmovnih alata kojim se autor služi, način na koji su oni povezani i kako se njihovom implementacijom ostvaruje razumevanje fokusa istraživanja. Kao interesantni primeri geopolitičkih prisutpa mogu se uzeti pristupi Đule Čurgajja (Gyula Csurgai) ili Žerara Dusoja (Gerard Dussouy) koji ne iskazuju konkretnu kauzalnu logiku, ali se mogu primeniti za pružanje određenih objašnjenja.⁹⁸ Na osnovu određenih geopolitičkih pristupa mogu proizaći konkretne geopolitičke teorije, kojima se ipak pružaju kauzalna objašnjenja, na osnovu pojedinačnih pojmova geopolitičkog pristupa, kao i primenjeno na njihovu međusobnu interakciju.

Posmatrano navedenim okvirom, Koenova geopolitička misao može se prevashodno odrediti kao geopolitički pristup, a ne kao geopolitička teorija. Stepicevo označavanje poglavlja u kojem razmatra Koenovu misao kao geopolitički model a ne geopolitička teorija, naizgled pruža dodatnu potporu ovoj tvrdnji.⁹⁹

⁹⁷ Barry Buzan, *An Introduction to the English School of International Relations*, Polity Press, Cambridge, 2014, p. 24.

⁹⁸ Gyula Csurgai, “Constant and Variable Factors of Geopolitical Analysis”, in: Gyula Csurgain (ed.), *Geopolitics: Schools of Thought, Method of Analysis and Case Studies*, Editions de Penthes, Geneva, 2009, pp. 48–86; Gerard Dussouy, “Systemic Geopolitics: A Global Interpretation Method of the World”, *Geopolitics*, Vol. 15, No. 1, 2010, pp. 133–150.

⁹⁹ Milomir Stepčić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, op. cit., str. 329.

Kada posmatramo Koenovu hijerarhijsku diferencijaciju strukture svetskog političkog sistema ostaje nedorečeno šta konkretno ona kauzalno objašnjava. Ona svakako pruža opis svetskog političkog sistema, ali ne pruža nikakva jasna uzročno-posledična objašnjenja do čega takva hijerarhijska struktura može da dovede. Postavljeno upitno, ako objasnimo konkretnu hijerarhijsku diferencijaciju strukture svetskog političkog sistema, kauzalno objašnjavamo šta? Ukoliko bi Koen, na primer, izneo tvrdnju nalik Volcu (Kenneth Waltz), da je struktura svetskog geopolitičkog sistema sa dva geostrateška prostranstva stabilnija i dovodi do manje konflikata, onda bismo pre mogli da je označimo kao geopolitičku teoriju. Međutim, Koen ne samo da ne pristupa na takav način, nego donekle i upućuje na odbacivanje takvih pojednostavljenja.¹⁰⁰ Ostaje nedorečeno i to da li se u konkretnim situacijama specifične hijerarhijske strukture svetskog političkog sistema, u skladu sa posibilitističkim stavom, pružaju veće ili manje mogućnosti određenim državama da, u određenim trenucima, delaju na određeni način. Koenova težnja da razvije jedinstvenu geopolitičku teoriju zapravo se ne ostvaruje u smislu pružanja jasnih kauzalnih objašnjenja. Navedeno ne predstavlja kritiku Koenove geopolitičke misli. Štaviše, često rigidnost pojednostavljenih kauzalnih objašnjenja može u određenim situacijama onemogućiti istraživača da pruži adekvatna objašnjenja. Koenov geopolitički pristup sa teorijskim uopštavanjima koristan je pri razumevanju pojava i procesa koji se odvijaju u svetskom geopolitičkom sistemu. Premda ne pruža kauzalno objašnjenje nečega, Koenov sistemski geopolitički pristup omogućava istraživaču da analitički predstavi odnose koji u određenom trenutku vladaju u svetskom geopolitičkom sistemu, pruži holističku analizu na različitim nivoima, te kao osnov sprovođenja konkretnijih analiza i poređenja odnosa u različitim periodima. Na neki način, čak i sam Koen je približniji ovakvom viđenju, kako kroz označavanje u nekim delima njegovog pristupa kao paradigme, tako i navodeći da

geopolitička analiza ne predviđa tačno vreme događaja i kriza koji proizvode radikalne promene na geopolitičkoj karti (...) ono što takva analiza može da uradi jeste da fokusira pažnju donosilaca odluka na uslove koji će verovatno dovesti do geopolitičkih promena.¹⁰¹

Ipak, pomalo skriveno između redova Koenovih radova, postoje široke mogućnosti za razvoj konkretnih geopolitičkih teorija, koje proizlaze iz njegovog geopolitičkog pristupa i zasnovane su na odnosima između pojmova njegove

¹⁰⁰ Saul B. Cohen, "The Geopolitics of an Evolving World System: From Conflict to Accomodation", op. cit., p. 273.

¹⁰¹ Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit., p. 1. Saul B. Cohen, "The Geopolitics of an Evolving World System: From Conflict to Accomodation", op. cit., p. 274.

mreže. Na prvom mestu svakako su konfliktni pojasevi na osnovu čijeg određenja je moguće pružiti makar tri kauzalna objašnjenja. Jedno je pogodno za samo razumevanje regiona u fokusu određenog istraživanja. Ukoliko je region strateški značajan, postoje unutrašnja fragmentacija i velike sile se sučeljavaju oko njega, u njemu će doći do značajnih sukoba. Ovom teorijom se time može kauzalno objasniti zašto su u određenim periodima, određeni regioni bili preplavljeni konfliktima, dok su u drugim bili lišeni toga, kao i potencijalno predviđanje mogućih regiona koji će sadržati značajne konflikte. Jugoistočna Azija je i više nego evidentan primer. Drugo je vezano za konkretne države koje, ukoliko locirane u konfliktnom pojasu bivaju suočene sa većom mogućnošću konflikata u odnosu na one koje nisu. Treće se odnosi na stepen oružanih intervencija, prema kom će se oružana intervencija pre ostvariti ukoliko je u pitanju konfliktni pojas nego geopolitički region. Svako od tri navedena kauzalna objašnjenja je donekle detaljnije razrađeno u istraživanjima drugih autora, sa većim ili manjim stepenom slaganja sa kauzalnom logikom koja proističe iz navedenih objašnjenja.¹⁰²

S obzirom na relativnu sličnost između konfliktnog pojasa i zone pritiska, može se zaključiti da se do relativno sličnih zaključaka može doći i u slučaju zona pritiska. Doduše, da li će, i u kojoj meri, to proizvesti veće ili manje razlike u mogućnostima i intenzitetu konflikata ostaje nedovoljno istraženo. Ipak, mogućnost primene i geopolitičke teorije izvedene na osnovu zona pritiska postoji. U savremenim uslovima, interesantna istraživanja bi mogla biti povezana sa događajima u Libiji, gde postoji uključenost regionalnih sila u unutrašnjem konfliktu, ili u slučajevima sukoba u Subsaharskoj Africi gde su uključene okolne države ali ne i velike sile. Donekle, čak se i situacija na Levantu može objašnjavati kroz prizmu zona pritiska ukoliko posmatramo kroz prizmu sučeljavanja Turske, Irana i Izraela u Libanu, Siriji i Iraku.¹⁰³ Pored zona pritiska, zone kontakta takođe mogu biti uzete kao osnova za geopolitičku teoriju zato što upućuju na kauzalnu logiku da, ukoliko je određeni region zona kontakta, njena unutrašnja fragmentacija može biti kontrolisana. Ova potencijalna geopolitička teorija može imati i ekonomsku dimenziju s obzirom da je implicirano da takvi regioni doživljavaju ekonomski napredak, jer služe kao most između različitih geostrateških prostranstava. Štaviše, u određenoj meri bi se kroz

¹⁰² Videti: Philip Kelly, "Escalation of regional conflict: testing the shatterbelt concept", *Political Geography Quarterly*, Vol. 5, No. 2, 1986, pp. 161–180; Herman Van Der Wusten and Tom Nierop, "Functions, roles and form in international politics", *Political Geography Quarterly*, Vol. 9, No. 3, 1990, pp. 213–231; Paul Hensel and Paul Diehl, "Testing empirical propositions about shatterbelts, 1945–76", *Political Geography*, Vol. 13, No. 1, 1994, pp. 33–51.

¹⁰³ Akcenat je ipak stavljen ovde iz razloga što je Bliski istok označen kao konfliktni pojas i što su velike sile u određenoj meri i dalje uključene u događaje u regionu.

navedeno mogao posmatrati upravo Balkan, u svetlu evropskih integracija, veza sa Rusijom ali i Inicijative „17+1”. Na kraju, i na osnovu zone konvergencije moguće je razviti potencijalnu geopolitičku teoriju koja bi pratila kauzalnu logiku da, u zavisnosti od odnosa između velikih sila, prema određenom regionu, taj region može poprimiti različita svojstva, u istim okolnostima.

Pored navedenih mogućih geopolitičkih teorija koje se prevashodno odnose na regionalni nivo i nivo konkretnih država, postoji mogućnost identifikacije kauzalnih objašnjenja i na globalnom nivou. Svakako prva, proizlazi iz Koenovog određenja dinamičkog ekvilibrijuma, prema kome ukoliko je svetski geopolitički sistem u stanju ekvilibrijuma biće manje konflikata u odnosu na stanje disekvilibrijuma. Dinamički ekvilibrijum predstavlja proces koji podrazumeva neophodnost promene da bi se ravnoteža očuvala.¹⁰⁴ Okolnosti koje dovode do takve neophodnosti predstavljaju trenutke disekvilibrijuma, čiji pokazatelj su konflikti.¹⁰⁵ Navedeno ne treba posmatrati kao opovrgavanje tvrdnje da ostaje nejasno šta konkretno objašnjava Koenova hijerarhijska struktura svetskog geopolitičkog sistema, jer ovakvo kauzalno objašnjenje pretpostavlja da dinamički ekvilibrijum i promena sa ekvilibrijuma na disekvilibrijum dovodi do konflikata, a ne sama hijerarhijska struktura. Kako Koen naglašava, „hladnoratovski period je bio podjednako nestabilan kao i sadašnji”.¹⁰⁶ Hijerarhijska struktura predstavlja Koenovo polazište na osnovu kojeg on govori o dinamičkom ekvilibrijumu, ali ostaje nejasno na koji način bi se navedena potencijalna geopolitička teorija potvrdila. Implicitna je ideja vezana za konkretne države za koje, ukoliko su locirane blizu granice kontakata dva geostrateška prostranstva, postoji veća mogućnost da će doći do konflikata ili unutrašnjih sukoba u tim državama. Ukoliko se nalaze na rasednim linijama (*fault line*), bezbednost država je ugroženija i postoje veće mogućnosti da one budu uhvaćene u sučeljavanjima velikih sila, što u mnogome podseća na Hantingtonove (Samuel Huntington) krvave granice.¹⁰⁷ Ipak, kao jedina relativno eksplicitno navedena geopolitička teorija u Koenovom opusu je njegov

¹⁰⁴ Saul B. Cohen, “The Geopolitics of an Evolving World System: From Conflict to Accomodation”, op. cit., 275.

¹⁰⁵ Saul B. Cohen, “A new map of global geopolitical equilibrium: A developmental approach”, op. cit., p. 224.

¹⁰⁶ Saul B. Cohen, “The Geopolitics of an Evolving World System: From Conflict to Accomodation”, op. cit., 275.

¹⁰⁷ Samjuel Hantington, *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, CID i Romanov, Podgorica i Banja Luka, 2000. Za slično viđenje pogledati: Colin Flint, Michael Adduci, Michael Chen and Sang-Hyun Chi, “Mapping the Dynamism of the United States’ Geopolitical Code: The Geography of the State of the Union Speeches, 1988–2008”, *Geopolitics*, Vol. 14, No. 4, 2009, p. 608.

razvojni pristup koji objašnjava evoluciju organizovanja i hijerarhijske integracije unutar geostrateških prostranstava i geopolitičkih regiona. Prema ovoj geopolitičkoj teoriji, svaka prostorna celina će vremenski težiti većem stepenu integracije i specijalizacije delova (država ili regiona) koji ga sačinjavaju. Kao i u slučaju dinamičkog ekvilibrijuma, ni ova potencijalna geopolitička teorija ne služi opovrgavanju prethodne tvrdnje već predstavlja objašnjenje kako dolazi do hijerarhijske integracije prostornih celina na različitim nivoima.

Prethodnim pasusima iskazana je pre svega mogućnost, a ne jasna određenost konkretnih geopolitičkih teorija koje proističu iz Koenovog geopolitičkog pristupa, ne predstavljajući konačan skup. Sa izuzetkom konfliktnog pojasa (zbog postojećih analiza navedene logike) i razvojnog pristupa (zbog Koenovog naglašavanja ovog segmenta kao geopolitičke teorije), ostale predstavljene geopolitičke teorije su ili implicitno nagoveštene ili predstavljaju zapažanja autora na osnovu sagledavanja Koenovih radova njegove geopolitičke misli. Da li će navedene moguće geopolitičke teorije biti primenjivane u budućim analizama, potvrđene, opovrgnute, dalje razvijane, modifikovane, ostavlja se budućim istraživanjima. Posmatrano u svojoj celosti, geopolitička misao Sola Koena predstavlja prvenstveno geopolitički pristup kojim se svetski geopolitički sistem posmatra i kojim se sagledavaju odnosi unutar sistema. Bez holističkog viđenja postavljenog njegovim geopolitičkim pristupom, nijedna od potencijalnih geopolitičkih teorija ne može pružiti jasno kauzalno objašnjenje, iz razloga što se konkretni pojmovi tih teorija zasnivaju na postavkama koje proističu iz čitave mreže međupovezanih pojmova geopolitičkog pristupa i koji određuju njihovo značenje. Po istraživačku praksu, postoje mogućnosti za implementaciju Koenovog geopolitičkog pristupa i (potencijalnih) geopolitičkih teorija koje proističu iz njegovog pristupa. Koje će biti primenjeno, zavisi od istraživačkog problema koji se teži prevazići.

Primena Koenove misli u savremenim geopolitičkim istraživanjima

Prethodno poglavlje pružilo je pomalo optimističnu sliku Koenove geopolitičke misli predstavljanjem mogućnosti koje proističu iz nje. Međutim, osvrt na savremenu geopolitičku literaturu prikazuje jednu pesimističnu realnost kada je u pitanju sama primena Koenovog geopolitičkog pristupa u istraživačkoj praksi. Mada su prisutne naznake da je Koenov pristup bio inspirativan mnogim autorima, izostala je doslednija primena njegovih osnovnih teorijskih postavki. Na neki način, Koenov pristup poslužio je kao inspiracija pri osnivanju časopisa *Hérodote*,

verovatno najuticajnijeg francuskog časopisa koji se fokusira na geopolitiku, s obzirom da su inicijalni brojevi ovog časopisa bili fokusirani upravo na regione koje je Koen označio kao konfliktne pojaseve.¹⁰⁸ Međutim, njihov pristup razvio se u zaseban pravac tokom godina, posebno od početka 21. veka, s obzirom da geopolitički pristup Sola Koena gotovo da nije primenjivan, a pozivanje na njegova dela su bila mahom površna.¹⁰⁹

Ipak, 21. vek otpočeo je posvećivanjem posebnog izdanja jednog od prvih i najuticajnijih naučnih časopisa koji obrađuje političko-geografske i geopolitičke teme *Political Geography* idejama Sola Koena.¹¹⁰ Serijom radova pružen mu je omaž kroz istraživačka pitanja iz fokusa njegovog interesovanja, ali je čak i u ovom tematu upotreba Koenovog geopolitičkog pristupa minimalna. O’Lohlin i Kolosov su možda najbliži primeni Koenovog pristupa, kao npr. u analizi Balkana kao konfliktnog pojasa, ali oni ipak ostaju u konceptualnim okvirima kritičke geopolitike.¹¹¹ Slično, Zajgler (Donald J. Zeigler) se fokusira na kartografije ubeđivanja (*persuasive cartography*), Njuman (David Newman) na odnose Izraela i Palestine prevashodno kroz prizmu politike identiteta i simboličkih dimenzija sukoba, dok Smit (Adrian Smith) analizira geoekonomsko znanje i diskurse u vezi sa integracijom Istočne Evrope nakon kraja Hladnog rata.¹¹² Navedeni radovi, u većoj ili manjoj meri, zapravo predstavljaju određene elemente Koenovog pristupa, ali posmatrane kroz postavke kritičke geopolitike. Najindikativniji je članak Toala koji se ni u jednom momentu ne poziva na Koenove radove, niti implementira ijedan njegov pojam.¹¹³

Posmatrajući širu literaturu od početka 21. veka postaje evidentno da niti je bio čest slučaj da je Koenov geopolitički pristup predstavljao analitički okvir u

¹⁰⁸ Paul Chaval, “Herodote and the French Left”, in: Klaus Dodds and David Atkinson (eds), *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*, Routledge, London and New York, 2000, p. 254.

¹⁰⁹ Virginie Mamadouh, “Geopolitics in the nineties: One flag, many meanings”, *GeoJournal*, Vol. 46, No. 4, 1998, pp. 237–253.

¹¹⁰ Stanley D. Brunn and Stanley Waterman, “Introduction: Special issue dedicated to Saul B. Cohen”, *Political Geography*, Vol. 21, No. 5, 2002, pp. 553–555.

¹¹¹ John O’Loughlin and Vladimir Kolossov, “Still not worth the bones of a single Pomeranian grenadier: The geopolitics of the Kosovo war 1999”, op. cit.

¹¹² Donald J. Zeiger, “Post-communist Eastern Europe and the cartography of independence”, *Political Geography*, Vol. 21, No. 5, 2002, pp. 671–686; David Newman, “The geopolitics of peacemaking in Israel-Palestine”, *Political Geography*, Vol. 21, No. 5, 2002, pp. 629–646; Adrian Smith, “Imagining Geographies of the ‘new Europe’: Geo-economic power and the new European architecture of integration”, *Political Geography*, Vol. 21, No. 5, 2002, pp. 647–670.

¹¹³ Geraoid O Tuathail, “Theorizing practical geopolitical reasoning: the case of the United States’ response to the war in Bosnia”, *Political Geography*, Vol. 21, No. 5, 2002, pp. 601–628.

istraživanjima, niti su čak pozivanja na njegova dela predstavljala nešto više od prikazivanja da su njegova istraživanja prisutna u akademskoj literaturi. Pokušaji da se kvantitativno iskaže relevantnost njegove misli u savremenoj geopolitičkoj literaturi zapada u problem činjenice da, iako citirana, pozivanja na njegove radove često su sadržana svega u jednoj fusnoti kojom se naglašava sledeće: ili da je Koen jedan od retkih autora koji su tokom Hladnog rata pružali eksplicitne geopolitičke analize, ili da je predstavnik klasične škole geopolitike, ili da je predstavio drugačiji okvir posmatranja.¹¹⁴ Čak i onda kada se autori pozivaju na naznake njegovog geopolitičkog pristupa, ono je površno i na svega par mesta.¹¹⁵ Slična situacija je i u domaćoj

¹¹⁴ Na primer videti: Sami Moisis, "Geopolitics/Critical Geopolitics", in: John Agnew, Virginie Mamadouh, Anna Secor and Joanne Sharp (eds), *The Wiley Blackwell Companion to Political Geography*, John Wiley & Sons, Hoboken, 2015, pp. 220–234; Colin Flint, *Introduction to Geopolitics*, Routledge, London and New York, 2006; Jason Dittmer, "Geopolitical assemblages and complexity", *Progress in Human Geography*, Vol. 38, No. 3, 2014, pp. 385–401; Francis Sempa, *Geopolitics: From the Cold War to the 21st Century*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, 2002; Zhengyu Wu, "Classical geopolitics, realism and the balance of power theory", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 41, No. 6, 2018, pp. 789–823; George Steinmetz, "Geopolitics", in: George Ritzer (ed.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*, Blackwell Publishing, Hoboken, 2012, pp. 1–23; Phil Kelly, *Classical Geopolitics: A new Analytical Model*, Stanford University Press, Stanford, 2016; John O'Loughlin, "The Political Geography of Conflict: Civil Wars in the Hegemonic Shadow", in: Colin Flint (ed.), *The Geography of War and Peace: From Death Camps to Diplomats*, Oxford University Press, Oxford, 2005, pp. 85–110; Jack Donnelly, "The Elements of the Structures of International System", *International Organization*, Vol. 66, No. 4, 2012, pp. 609–643; Kjell Engelbrekt, "A Brief intellectual history of geopolitical thought and its relevance to the Baltic Sea region", *Global Affairs*, Vol. 4, No. 4–5, 2018, pp. 475–485; Frederick Douzet et David Kaplan, "Geopolitics: La Geopolitique dans le monde Anglo-Americain", *Hérodote*, Vol. 146–147, No. 3–4, 2012, pp. 237–252; Philip Hirsch, "The Shifting regional geopolitics of Mekong dams", *Political Geography*, Vol. 51, No. 2, 2016, pp. 63–74; Andres Rivarola Puntigaliano, "21st century geopolitics: Integration and development in the age of 'continental states'", *Territory, Politics, Governance*, Vol. 5, No. 4, 2017, pp. 478–494; John Agnew, *Making Political Geography*, Arnold, London, 2002.

¹¹⁵ Na primer videti: Hongwei Fan, "China-Burma Geopolitical Relations in the Cold War", *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, Vol. 31, No. 1, 2012, pp. 7–27; Jeremy Garlick, "Deconstructing the China-Pakistan Economic Corridor: Pipe Dreams Versus Geopolitical Realities", *Journal of Contemporary China*, Vol. 27, No. 112, 2018, pp. 519–533; David Brewster, "Silk Roads and Strings of Pearls: The Strategic Geography of China's New Pathways in the Indian Ocean", *Geopolitics*, Vol. 22, No. 2, 2016, pp. 269–291; Waleed Hazbun, "US Policy and the Geopolitics of Insecurity in the Arab World", *Geopolitics*, Vol. 15, No. 2, 2010, pp. 239–262; Vesna Danilovic, *When the Stakes are High: Deterrance and Conflict among Major Powers*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2002; Alex Braithwaite, *Conflict Hot Spots: Emergence, Causes and Consequences*, Ashgate, Farnham, 2010.

literaturi gde se Koenova dela i centralni pojmovi uglavnom letimično pominju, sa izuzetkom monografije Milomira Stepića koji mu posvećuje čitavo poglavlje.¹¹⁶

U navedenoj upotrebi najspornija je tvrdnja da Koenova dela predstavljaju primer klasične geopolitike. Centralna teza klasične geopolitike je ona o determinišućim uticajima fizičke geografije i pozicionoj supremaciji. Čak i u blažoj formi koja fokus pomera sa determinizma ka posibilizmu, određeni delovi sveta imaju intrinzična fizičko-geografska svojstva koje omogućavaju onim državama koji kontrolišu te prostore da kontrolišu čitav svet. Bilo da govorimo o Istočnoj Evropi, Rimlendu ili morouzinama (*choke-point*), bilo o otvorenim zapadnim granicama Rusije, barijeri Himalaja ili zaštićenosti SAD okeanima, fizičko-geografska svojstva koja su praktično nepromenjiva određuju odvijanje političkih procesa i sudbinu država i sveta. Sa druge strane, Koenov pristup proističe iz dinamike odnosa hijerarhijski organizovanih struktura svetskog geopolitičkog sistema koji određuju političke procese, ali upućuje i na uticaj političkih procesa na prostorne celine. Prvenstveno društveno-geografska, a manjim delom fizičko-geografska, svojstva i obrasci koji oblikuju složene geopolitičke strukture pružaju osnove čijom dinamikom se određuju politički procesi. Faktori geografije koji utiču na politiku nisu fizički, fiksni i nepromenjivi, već društveni, dinamički i u stalnoj modifikaciji. Između klasične geopolitike i Koenovog pristupa svakako postoje znatne sličnosti poput nivoa analize, modernističkog pristupa, ontološke i epistemološke perspektive, fokusa analize i pružanja spoljnopolitičkih saveta, koje su veće nego u slučaju kritičke geopolitike.¹¹⁷ Time se stvara odrednica klasične geopolitike kao nekritičke, odnosno svrstavanje Koena kao predstavnika klasične geopolitike samo zato što nije predstavnik kritičke. Kao što je već navođeno, Koen je kroz veći deo svog opusa bio izrazito kritičan kako prema klasičnim geopolitičkim postavkama, tako i prema hladnoratovskim spoljnim politikama SAD, što dobrim delom predstavlja srž kritičke geopolitike.¹¹⁸ Tako njegova misao možda jeste klasik geopolitike, ali ne znači da predstavlja klasičnu geopolitiku.

¹¹⁶ Videti: Dušan Proroković, „Geopolitičke determinante spoljnopolitičkog pozicioniranja Srbije na početku 21. veka”, op. cit.; Milomir Stepić, „Geopolitika: od geografske i politikološke discipline do samostalne nauke”, *Srpska politička misao*, Vol. 26, br. 63, 2019, str. 75–96; Milomir Stepić, „Islamski Heartland”, *Srpska Politička misao*, Vol. 24, br. 55, 2017, str. 57–80; Milomir Stepić, „O srpskom geopolitičkom identitetu”, *Srpska Politička misao*, Vol. 19, br. 36, 2012, str. 11–40; Slobodan Popović, “Between Geopolitics and Geoeconomy – The Silk Road Discourse in Diplomacy of Japan”, *The Review of International Affairs*, Vol. LXIX, No. 1172, 2018, pp. 5–25; Milomir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, op. cit.

¹¹⁷ Za detaljnije razmatranje videti: Phil Kelly, “A Critique of Critical Geopolitics”, op. cit.

¹¹⁸ Geraoid O Tuathail, Simon Dalby and Paul Routledge (eds), *Geopolitics: A Reader*, Routledge, New York and London, 1998.

Da li je Koenova geopolitička misao prevaziđena ili neiskorišćena?

U sučeljavanju optimistične i pesimistične predstave prethodna dva odeljka izranja odgovor na centralno pitanje ovog rada. Predstavljene su široke mogućnosti koje Koenov geopolitički pristup pruža pristupanju analizi pojava i procesa u okvirima svetskog geopolitičkog sistema, ali i izrazito ograničena primena njegovih ideja. Imajući u vidu minimalna razmatranja u postojećoj literaturi, do sada nije bilo jasnih određenja da li je Koenova misao prevaziđena ili neiskorišćena. Sagledavanjem gotovo čitavog njegovog opusa postaje evidentno da Koenova geopolitička misao nije ni prevaziđena niti neiskorišćena, već sadrži i veoma problematične segmente koji daju note prevaziđenosti i neiskorišćenosti. Moguće je identifikovati čak i segmente čijom daljom razradom bi se određeni problemi Koenovog pristupa mogli prevazići.

Sigurno najproblematičniji momenat je Koenov razvojni pristup. I pored činjenice da ističe odbacivanje linearnosti, razvojni pristup koji Koen zagovara suštinski predstavlja primer linearnog progresivizma kroz viđenje sveta koji postaje tešnje povezan, sa sve specijalizovanijom integracijom unutar geostrateških prostranstava i geopolitičkih regiona.¹¹⁹ Daleko je značajnija činjenica da je ovakav pravac razmišljanja nespojiv sa njegovom vizijom dinamičkog i hijerarhijskog svetskog geopolitičkog sistema. Jednostavno, ukoliko geopolitički regioni neminovno idu u pravcu sve veće i dublje integracije, kako je onda moguće da regioni postanu konfliktni pojasevi kada oni počivaju na unutrašnjoj fragmentaciji? Progresivni napredak upućuje da će oni postepeno prevazići unutrašnje fragmentacije, a kako je regresija odbačena, jednom kada prestane da bude konfliktni pojas, region ne može ponovo da postane to isto. Posmatrano na nivou geostrateških prostranstava, razvojni pristup je nespojiv sa fleksibilnom strukturom koja omogućava da određeni regioni promene „krovno” prostranstvo. Time bi Istočna Evropa težila sve većoj integraciji sa Sovjetskim Savezom, a ne ulasku u NATO i Evropsku uniju. Zapravo, razvojni pristup i nije empirijski potkrepljen studijama slučaja u Koenovim radovima, niti se čini da je Koen isuviše nastojao da ga potkrepi. Kako navodi Džofri Parker, „Koen je pribegao manje istorijskim dokazima koliko upotrebi terminologije koja proističe iz prirodnih nauka”.¹²⁰ Čini se

¹¹⁹ Saul B. Cohen, “Evaluating Systemic Geopolitics – A Twenty-First Century View”, op. cit., p. 161; Geoffrey Parker, “Not Glass but diamond: An evaluation of the geopolitical world view of Saul B. Cohen”, op. cit., p. 123.

¹²⁰ Ibid., p. 122.

da je razvojni pristup pre teorema izvedena iz aksioma opšte teorije sistema, nego utvrđena geopolitička teorija. Štaviše, uprkos izrazitoj kompleksnosti, deluje da bi model iz članka „Geografski model za analizu političkih sistema” predstavljao adekvatniju osnovu od razvojnog pristupa.

Iz perspektive konkretne primene Koenovog geopolitičkog pristupa, ključna su druga dva problema – problem mesta države u pojmovnoj mreži i ograničenja posibilizma. Koenov geopolitički pristup možda predstavlja dobar primer ograničenja posibilizma prilikom konkretnih analiza. Ukoliko posibilizam predstavlja skup mogućnosti i ograničenja koje okruženje postavlja pred delanje, u zavisnosti od sposobnosti koje država poseduje, time se implicira postojanje višestrukih putanja samog delanja. Koja će putanja biti preduzeta, to je nešto što posibilizam ne pruža. Prevedeno na Koenov geopolitički pristup, razumevanje konkretne hijerarhijske strukture svetskog geopolitičkog sistema nas može dovesti do utvrđivanja mogućnosti i ograničenja sa kojima su države suočene, ali nam ne omogućava da razumemo i objasnimo zašto su se države odlučile za određenu mogućnost. Otuda, između faktora okruženja i konkretnog ponašanja države postoji generalni eksplanatorni vakuum. Ovo je pogotovo značajno u svetlu specifičnog mesta države u Koenovog pojmovnoj mreži. Za Koena, struktura svetskog geopolitičkog sistema proizvodi mogućnosti i ograničenja po delanje država, dok istovremeno delanje država uspostavlja strukturu svetskog geopolitičkog sistema. Mada podseća na tautološku grešku u argumentovanju, ovakva međupovezanost ne mora biti nužno problematična jer okruženje predstavlja skup i društveno-geografskih i fizičko-geografskih elemenata. Delanje, pogotovo onih najmoćnijih, može modifikovati društveno-geografske aspekte okruženja. Takođe, fokus na sposobnosti država nije problematičan i u skladu je sa posibilističkim stavom, ali se namere, strategije i konkretne politike i postupci država (naročito velikih sila) nalaze izvan posibilističkog okvira, dok su istovremeno značajne za oblikovanje strukture svetskog geopolitičkog sistema.¹²¹

Otuda Koenov geopolitički pristup poseduje praznine na dva nivoa. Prvo, posibilistički stav nam ne omogućava da sagledavanjem strukture svetskog geopolitičkog sistema objasnimo konkretno ponašanje jedne države, već možemo da identifikujemo samo mogućnosti koje stoje pred državom, jer nedostaje okvir koji nam pruža objašnjenje donošenja odluka. Ovim se dolazi do tautologije zato što država može da se ponaša na A, B ili C način, a uradila je na B način zato što je

¹²¹ Harold Sprout and Margaret Sprout, *The Ecological Perspective on Human Affairs*, op. cit., p. 203; Harold Sprout and Margaret Sprout, “Environmental Factors in the Study of International Politics”, op. cit., p. 314.

odabrala da se ponaša na B način. Alternativno, možemo identifikovati zašto određena ponašanja nisu uspela da se ostvare, ali time opet uzimamo nameru takvog ponašanja kao datost. Drugo, uspostavljanje okvira mogućnosti i ograničenja koje stoje pred državama zavisi od namera država. Ovo je možda najevidentnije pri posmatranju konfliktnih pojasa i kontaktnih regiona. Da li će određeni region biti konfliktni pojas ili kontaktni region, zavisi od toga da li države saraduju ili se sučeljavaju. Objašnjenja zašto je došlo do konkretnih namera nema; države saraduju ili se sučeljavaju zato što tako čine. Time se dolazi do ključnog problema i ograničenja Koenovog pristupa. Da bi mogao da pruži valjano objašnjenje ponašanja, Koenov pristup mora:

- Ili da se približi environmentalizmu ili neodeterminizmu, čime faktički prestaje da bude posibilizam;
- Ili da doda određene segmente u sam geopolitički pristup kojima bi se uključila i razmatranja o namerama, strategijama i donošenju odluka;
- Ili da identifikuje motive država koji su nepromenjivi i svojstveni svim državama.

Posmatrano na ovakav način, Koenov geopolitički pristup se svodi na deskriptivni prikaz obrazaca, svojstava i odnosa na različitim hijerarhijskim nivoima svetskog geopolitičkog sistema. Time nedostatak primene samog geopolitičkog pristupa u savremenoj geopolitičkoj literaturi biva jasniji, jer su autori suočeni sa neophodnošću sprovođenja kompleksne analize kojom bi prikazali strukturu svetskog geopolitičkog sistema na različitim nivoima bez dobijanja osnova kojim bi pružili objašnjenje. Koenovo eksplicitno odbacivanje mogućnosti određenja relativno stabilnih struktura svetskog geopolitičkog sistema, što pojedini autori označavaju kao svetski poredak, praktično onemogućava primenu njegovog pristupa na savremena dešavanja jer dinamička struktura zahteva konstantno unošenje modifikacija kako istraživanje traje.

Načini da se navedeni nedostaci i ograničenja prevaziđu mogu se pronaći u Koenovim radovima. Po pitanju ograničenja posibilizma i mesta države u pojmovnoj mreži, Koen je eksplicitno u radu „Geografija i strategija: njihova međuzavisnost”, ali i implicitno kroz čitav opus, pružio okvir kojim se namere, strategije i proces donošenja odluka mogu konceptualizovati i njime nadograditi sistemski pogled na svetski geopolitički sistem. Zasnivajući zaključke na radu Harolda i Margaret Spraut, Koen je istakao razliku i međupovezanost percipiranog i operativnog okruženja, što je u ovom radu već istaknuto, kao unošenje odlika kognitivnog bihevioralizma uz posibilistički okvir. Operativno okruženje predstavlja upravo posibilistički okvir mogućnosti i ograničenja koja stoje pred državama u njihovom delanju, koje uključuje prethodno navedena ograničenja. Pod percipiranim okruženjem podrazumeva se sagledavanje i tumačenje okruženja od strane država, na osnovu

čega se može odrediti njihovo ponašanje u okvirima operativnog okruženja.¹²² Razumevanjem kako države percipiraju okruženje, to jest svetski geopolitički sistem, pruža se mogućnost prevazilaženja tautologije prisutne u Koenovim analizama. Ukoliko razumemo mogućnosti i ograničenja okruženja, uz načine na koji države percipiraju takvo okruženje i prilike u njemu, možemo upotpuniti Koenov geopolitički pristup, lišavajući ga nekih od ključnih nedostataka. Time možemo objasniti zašto su, suočene sa višestrukim mogućim putanjama, države delale na određeni način i, istovremeno, zašto delanje država na određeni način nije uspelo da se ostvari. Navedeno je verovatno najpribližnije konstatovano pri razmatranju težnji regionalnoj hegemoniji država drugog nivoa, kada Koen konstatuje da su „njihovi ciljevi ograničeni geopolitičkom stvarnošću”,¹²³ ali i pri analizi Evroazijske zone konvergencije.¹²⁴

Iako konkretna konceptualizacija takvog pojma (ili skupa pojmova) izostaje, ona je naznačena u prvom posmatranom članku i implicitno prisutna u ostalim delima. Upravo nedovoljna razvijenost ovakvih razmatranja, premda prisutnih, navela su na nemogućnost jasnog određivanja ili prevaziđenosti ili neiskorišćenosti. Ukoliko bi se dalje razvijao Koenov pristup uključivanjem širih uvida kognitivnog bihevioralizma i perceptivnog okruženja, neiskorišćenost njegove geopolitičke misli bi postala evidentnija. Tako se može zaključiti da je njegova geopolitička misao u većoj meri neiskorišćena nego što je prevaziđena, iz razloga što su prepreke za uvođenje navedenih razmatranja minimalne. Savremeno geopolitičko znanje dobilo bi mnogo razvojem geopolitičkog pristupa koji ne samo da na adekvatan način prikazuje mogućnosti i ograničenja okruženja, prostornu kompleksnost i dinamiku, nego i percipiranje takvog okruženja kao osnove za delanje. Na osnovu takvog geopolitičkog pristupa otvorile bi se i mogućnosti razvoja brojnih konkretnih geopolitičkih teorija koje bi pružile kauzalna objašnjenja pojava i procesa od interesa za geopolitička istraživanja.

Zaključak

Povratkom geopolitike na akademsku scenu, pluralitet geopolitičke misli prvobitno se naglo proširio razvojem kritičke geopolitike, ali je ubrzo nakon toga

¹²² Harold Sprout and Margaret Sprout, “Environmental Factors in the Study of International Politics”, op. cit., p. 314; Harold Sprout and Margaret Sprout, *The Ecological Perspective on Human Affairs*, op. cit., pp. 206–207.

¹²³ Saul B. Cohen, *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, op. cit., p. 53.

¹²⁴ Saul B. Cohen, “The Eurasian Convergence Zone: Gateway or Shatterbelt”, op. cit.

počeo da stagnira. Poslednjih nekoliko dekada deluje da je razvoj geopolitičke misli usporen, ako ne i skroz zaustavljen. Umesto težnje ka daljem razvoju i proizvođenju raznolikosti misli, fokus na klasično-kritičku debatu dovodi do svođenja discipline na misao nekolicine, čime sama geopolitika gubi mnogo kroz zanemarivanje ideja van dva tabora. Ovaj rad je nastojao da prikaže upravo jedan od marginalizovanih geopolitičkih pristupa u okviru sveukupnosti geopolitičke misli – geopolitički pristup i misao Sola Koena. Inspirisana autorima poput Vitleseja, Hartšorna, Gotmana i Džounsa, geopolitička misao Sola Koena prošla je tokom sedam dekada njegove karijere kroz šest specifičnih faza evolucije, kojima je postepeno širena i obogaćivana. Svakom fazom evolucije, Koen je unosio određene elemente u svoju geopolitičku misao na osnovu kojih je proistekla mreža međupovezanih pojmova, koje Koen koristi pri posmatranju pojava i procesa u svojim istraživanjima.

Posmatrajući svet kao podeljen na specifične prostorne celine na različitim hijerarhijskim nivoima, Koen identifikuje geopolitičke obrasce i svojstva karakteristična svakoj prostornoj celini koja ih razlikuje od drugih. Bilo da je reč o geostrateškim prostranstvima, geopolitičkim regionima, konfliktnim pojasevima, kontaktnim regionima ili nacionalnim državama, svaka prostorna celina sadrži sebi svojstvene geopolitičke obrasce i svojstva. Implementacijom razvojnog pristupa, proisteklog iz opšte teorije sistema, Koen naglašava da su navedene prostorne celine u konstantnom procesu dubljeg povezivanja i integracije. Uzete zajedno u konkretnom trenutku, navedene prostorne celine formiraju strukturu svetskog geopolitičkog sistema koja je dinamična i u stalnom procesu uspostavljanja ekvilibrijuma među suprotstavljenim silama koje proističu iz diferenciranih prostornih celina. Navedeno čini srž njegovog geopolitičkog pristupa, ali ne geopolitičke teorije kako sam Koen naglašava jer, iako predstavljajući teorijska uopštavanja kroz uspostavljanje mreže sistematski povezanih pojmova, oni ne pružaju jasnu kauzalnu logiku. Na osnovu samog geopolitičkog pristupa, postoje brojne mogućnosti za razvoj višestrukih geopolitičkih teorija koje na osnovu pojmovne mreže mogu pružiti kauzalna objašnjenja za određene pojave i procese.

U isticanju ograničenja brojnih viđenja koja su pojednostavila kompleksnosti geografije u mogućnostima i ograničenjima koje pruža, Koen je otišao u drugu krajnost konstantnog naglašavanja navedene kompleksnosti. Adekvatna primena njegovog geopolitičkog pristupa iziskuje zahtevno istraživanje koje, zbog ograničenja koje sam pristup poseduje, ne pruža istraživačima adekvatno sredstvo za istraživanja. Svaki pristup ili teoriju prvenstveno treba posmatrati kroz prizmu svrsishodnosti za prevazilaženje određenog istraživačkog problema. U Koenovom slučaju, zbog problematičnosti razvojnog pristupa, ograničenja posibilitizma i nedovoljno razrađene uloge država u njegovoj pojmovnoj mreži dovodi se u pitanje svrsishodnost njegovog modela. Osvrt na savremenu geopolitičku literaturu upravo

to i pokazuje, sa letimičnim i površnim osvrtom na Koenovu misao i pristup. Iako navedeno upućuje na prevaziđenost njegove geopolitičke misli, dublje posmatranje Koenovih radova ukazuje pre na neiskorišćenost zato što se navedena ograničenja ne samo mogu prevazići, nego je i sam Koen implicitno uputio na pravac prevazilaženja. Kroz uvođenje elemenata kognitivnog bihejvioralizma, moguće je konceptualizovati aspekte koji se odnose na namere, strategije i odluke država kojima bi se prevazišla ograničenja posibilizma i pružila upotrebna vrednost istraživačima. Daljom razradom i preispitivanjem Koenove geopolitičke misli, savremeno izučavanje geopolitike može dobiti mnogo obogaćivanjem mogućnosti i alata za bolje razumevanje pojava i procesa u stvarnosti međunarodnih odnosa.

Bibliografija

- Agnew, John, *Making Political Geography*, Arnold, London, 2002.
- Ajzenhamer, Vladimir, „Bojno polje *praxis*: realističko-konstruktivistički duumvirat i 'posrtanje' liberalnog institucionalizma”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, br. 2–3, 2017, str. 262–282.
- Braithwaite, Alex, *Conflict Hot Spots: Emergence, Causes and Consequences*, Ashgate, Furnam, 2010.
- Brewster, David, “Silk Roads and Strings of Pearls: The Strategic Geography of China’s New Pathways in the Indian Ocean”, *Geopolitics*, Vol. 22, No. 2, 2016, pp. 269–291.
- Brunn, Stanley D., and Waterman, Stanley, “Introduction: special issue dedicated to Saul B. Cohen”, *Political Geography*, Vol. 21, No. 5, 2002, pp. 553–555.
- Buzan, Berry, *An Introduction to the English School of International Relations*, Cambridge, Polity Press, 2014.
- Chaval, Paul, “Herodote and the French Left”, in: Klaus Dodds and David Atkinson (eds), *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*, Routledge, London and New York, 2000.
- Cohen, Saul B., *Geography and Politics in a World Divided*, 2nd Edition, Oxford University Press, New York, 1975.
- Cohen, Saul B., “The Geopolitics of an Evolving World System: From Conflict to Accommodation”, in: Paul F. Diehl (ed.), *A Roadmap to War: Territorial Dimensions of International Conflicts*, Vanderbilt University Press, Nashville, 1999, pp. 40–68.

- Cohen, Saul B., "A new map of global geopolitical equilibrium: A developmental approach", *Political Geography Quarterly*, Vol. 1, No. 3, 1982, pp. 223–241.
- Cohen, Saul B., "Asymmetrical States and Global Geopolitical Equilibrium", *SAIS Review*, Vol. 4, No. 2, 1984, pp. 193–212.
- Cohen, Saul B., "Evaluating Systemic Geopolitics – A Twenty-First Century View", *Geopolitics*, Vol. 15, No. 1, 2010, pp. 157–164.
- Cohen, Saul B., "Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline", in: George J. Demko and William B. Wood (eds), *Reordering the World: Geopolitical Perspectives on the Twenty-First Century*, Westview Press, Boulder, 1999, pp. 40–68.
- Cohen, Saul B., "Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 81, No. 4, 1991, pp. 551–580.
- Cohen, Saul B., "Middle East Geopolitical Transformation: The Disappearance of a Shatterbelt", *Journal of Geography*, Vol. 91, No. 1, 1992, pp. 2–10.
- Cohen, Saul B., "The Eurasian Convergence Zone: Gateway or Shatterbelt", *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 46, No. 1, 2005, pp. 1–22.
- Cohen, Saul B., and Rosenthal, Lewis D., A Geographical Model for Political Systems Analysis, *Geographical Review*, Vol. 61, No. 1, 1971, pp. 5–31.
- Cohen, Saul B., *Geography and Politics in a World Divided*, Random House Publishing, New York, 1963.
- Cohen, Saul B., Geography and Strategy: Their Interrelationship, *Naval War College Review*, Vol. 10, No. 4, 1957, pp. 1–31.
- Cohen, Saul B., *Geopolitics of the World System*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2003.
- Cohen, Saul B., *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 3rd Edition, Rowman & Littlefield, Lanham, 2015.
- Cohen, Saul B., *Geopolitics: The Geography of International Relations*, 2nd Edition, Rowman & Littlefield, Lanham, 2009.
- Cohen, Saul B., The World Geopolitical System in Retrospect and Prospect, *Journal of Geography*, Vol. 89, No. 1, 1990, pp. 2–12.
- Cohen, Saul B., "Whittlesey, D. 1939. The Earth and the State: A study of political geography. New York: Henry Holt and Company", *Progress in Human Geography*, Vol. 26, No. 5, 2002, pp. 679–682.
- Csurgai, Gyula, "Constant and Variable Factors of Geopolitical Analysis", in: Gyula Csurgai (ed.), *Geopolitics: Schools of Thought, Method of Analysis and Case Studies*, Editions de Penthes, Geneva, 2009, pp. 48–86.

- Cvrtila, Vlatko, „Dekonstrukcija geopolitičkog poretka na primjeru pseudodržava“, *Politička misao*, Vol. XXXVII, br. 2, 2000, str. 85–88.
- Danilovic, Vesna, *When the Stakes are High: Detternece and Conflict among Major Powers*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2002.
- Dittmer, Jason, “Geopolitical assemblages and complexity”, *Progress in Human Geography*, Vol. 38, No. 3, 2014, pp. 385–401.
- Dodds, Klaus, “Cold War Geopolitics” in: John Agnew, Katheryne Mitchell, and Geraoid O Tuathail (eds), *A Companion to Political Geography*, Blackwell Publishing, Malden, 2003, pp. 204–218.
- Donnelly, Jack, “The Elements of the Structures of International System”, *International Organization*, Vol. 66, No. 4, 2012, pp. 609–643.
- Douzet, Frederick et Kaplan, David, “Geopolitics: La Geopolitique dans le monde Anglo–Americain”, *Hérodote*, Vol. 146–147, No. 3–4, 2012, pp. 237–252.
- Dussouy, Gerard, “Systemic Geopolitics: A Global Interpretation Method of the World”, *Geopolitics*, Vol. 15, No. 1, 2010, pp. 133–150.
- Engelbrekt, Kjell, “A Brief intellectual history of geopolitical thought and its relevance to the Baltic Sea region”, *Global Affairs*, Vol. 4, No. 4–5, 2018, pp. 475–485.
- Fan, Hongwei, “China-Burma Geopolitical Relations in the Cold War” *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, Vol. 31, No. 1, 2012, pp. 7–27.
- Flint, Colin, Adduci, Michael, Chen, Michael and Chi, Sang-Hyun, “Mapping the Dynamism of the United States’ Geopolitical Code: The Geography of the State of the Union Speeches, 1988–2008”, *Geopolitics*, Vol. 14, No. 4, 2009, pp. 604–629.
- Flint, Colin, *Introduction to Geopolitics*, Routledge, London and New York, 2006.
- Francis Sempa, *Geopolitics: From the Cold War to the 21st Century*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, 2002.
- Garlick, Jeremy, “Deconstructing the China-Pakistan Economic Corridor: Pipe Dreams Versus Geopolitical Realities”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 27, No. 112, 2018, pp. 519–533.
- Gottman, Jean, “The Political Partitioning of Our World: An Attempt at Analysis”, *World Politics*, Vol. 4, No. 4, 1952, pp. 512–519.
- Gottmann, Jean, “Geography and International Relations”, *World Politics*, Vol. 3, No. 2, 1951, pp. 153–173.
- Guzzini, Stefano “Which geopolitics?”, in: Stefano Guzzini (ed), *The Return of Geopolitics in Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, pp. 18–44.

- Hantington, Samjuel, *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, CID i Romanov, Podgorica i Banja Luka, 2000.
- Hartshorne, Richard, "The Functional Approach in Political Geography", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 40, No. 2, 1950, pp. 95–130.
- Hartshorne, Richard, "The United States and the 'shatter zone' of Europe", in: Hans Weigert and Vilhjalmur Stefansson (eds), *Compass of the World: A Symposium of Political Geography*, Macmillan, New York, 1944, pp. 203–214.
- Hartshorne, Richard, *Perspective on the Nature of Geography*, The Association of American Geographers, Chicago, 1959.
- Haverluk, Terrence, Beauchemin, Kevin, and Mueller, Brandon, "The Three Critical Flaws of Critical Geopolitics: Towards a Neo-Classical Geopolitics", *Geopolitics*, Vol. 19, No. 1, 2014, pp. 19–39.
- Hazbun, Waleed, "US Policy and the Geopolitics of Insecurity in the Arab World", *Geopolitics*, Vol. 15, No. 2, 2010, pp. 239–262.
- Hensel, Paul and Diehl, Paul, "Testing empirical propositions about shatterbelts, 1945–76", *Political Geography*, Vol. 13, No. 1, 1994, pp. 33–51.
- Hepple, Leslie W., "The revival of geopolitics", *Political Geography Quarterly*, Supplement to Vol. 5, No. 4, 1986, pp. S21–S36.
- Hirsch, Philip, "The Shifting regional geopolitics of Mekong dams", *Political Geography*, Vol. 51, No. 2, 2016, pp. 63–74.
- Jones, Stephen, B., "A Unified Field Theory of Political Geography", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 44, No. 2, 1954, pp. 111–123.
- Jones, Stephen, B., "Global Strategic View", *Geographical Review*, Vol. 45, No. 4, 1955, pp. 492–508.
- Jones, Stephen, B., "The Power Inventory and National Strategy", *World Politics*, Vol. 6, No. 4, 1954, pp. 421–452.
- Jones, Stephen, B., "Views of the Political World", *Geographical Review*, Vol. 45, No. 3, 1955, pp. 309–326.
- Kasperson, Roger and Minghi, Julian, *The Structure of Political Geography*, Aldine Publishing, Chicago, 1969.
- Kelly, Phil, "A Critique of Critical Geopolitics", *Geopolitics*, Vol. 11, No. 1, 2006, pp. 25–53.
- Kelly, Phil, "Geopolitics: Part I", in: John Agnew and James Duncan (eds), *The Wiley-Blackwell Companion to Human Geography*, Blackwell Publishing, Malden, 2011, pp. 512–522.

- Kelly, Phil, *Classical Geopolitics: A New Analytical Model*, Stanford University Press, Stanford 2016.
- Kelly, Philip, "Escalation of regional conflict: Testing the shatterbelt concept", *Political Geography Quarterly*, Vol. 5, No. 2, 1986, pp. 161–180.
- Kuus, Merje, "Geopolitics: Part II", John Agnew and James Duncan (eds), *The Wiley-Blackwell Companion to Human Geography*, Blackwell Publishing, Malden, 2011, pp. 523–533.
- Lowenthal, Abraham, F, "Geopolitical realities and US foreign policy: comments on a paper by Professor Saul B. Cohen", *Political Geography*, Vol. 22, No. 1, 2003, pp. 35–38.
- Mamadouh, Virginie, "Geopolitics in the nineties: One flag, many meanings", *GeoJournal*, Vol. 46, No. 4, 1998, pp. 237–253.
- Moisio, Sami, "Geopolitics/Critical Geopolitics", in: John Agnew, Virginie Mamadouh, Anna Secor and Joanne Sharp (eds), *The Wiley Blackwell Companion to Political Geography*, John Wiley & Sons, Hoboken, 2015, pp. 220–234.
- Murphy, Alexander B., Bassin, Mark, Newman, David, Reuber, Paul, Agnew, John, "Is there a politics to geopolitics?", *Progress in Human Geography*, Vol. 28, No. 5, 2004, pp. 619–640.
- Newman, David, "The geopolitics of peacemaking in Israel-Palestine", *Political Geography*, Vol. 21, No. 5, 2002, pp. 629–646.
- O Tuathail, Geraoid, "Theorizing practical geopolitical reasoning: The case of the United States' response to the war in Bosnia", *Political Geography*, Vol. 21, No. 5, 2002, pp. 601–628.
- O Tuathail, Geraoid, Dalby, Simon and Routledge, Paul (eds), *Geopolitics: A Reader*, Routledge, New York and London, 1998.
- O'Loughlin, John, "The Political Geography of Conflict: Civil Wars in the Hegemonic Shadow", in: Colin Flint (ed.), *The Geography of War and Peace: From Death Camps to Diplomats*, Oxford University Press, Oxford, 2005, pp. 85–110.
- O'Loughlin, John, and Kolossov, Vladimir, "Still not worth the bones of a single Pomeranian grenadier: the geopolitics of the Kosovo war 1999", *Political Geography*, Vol. 21, No. 5, 2002, pp. 573–599.
- Parker, Geoffrey, "Not Glass but diamond: An evaluation of the geopolitical world view of Saul B. Cohen", *Geopolitics*, Vol. 3, No. 2, 1998, pp. 113–124.
- Popović, Slobodan, "Between Geopolitics and Geoeconomy – The Silk Road Discourse in Diplomacy of Japan", *The Review of International Affairs*, Vol. LXIX, No. 1172, 2018, pp. 5–25.

- Proroković, Dušan, „Geopolitičke determinante spoljnopolitičkog pozicioniranja Srbije na početku 21. veka”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXIX, br. 4, 2017, str. 401–422.
- Puntigaliano, Andres Rivarola, “21st century geopolitics: Integration and development in the age of ‘continental states’”, *Territory, Politics, Governance*, Vol. 5, No. 4, 2017, pp. 478–494.
- Sartori, Giovanni, “Concept misformation in comparative politics”, *American Political Science Review*, Vol. 64, No. 4, 1970, pp. 1033–1053.
- Schmitt, Carl, *Land and Sea*, Plutarch Press, Washington, 1997.
- Šmit, Karl, *Nomos zemlje u međunarodnom pravu Jus Publicum Europaeum*, Fedon, Beograd, 2011.
- Smith, Adrian, “Imagining Geographies of the ‘new Europe’: Geo-economic power and the new European architecture of integration”, *Political Geography*, Vol. 21, No. 5, 2002, pp. 647–670.
- Sprout, Harold and Sprout, Margaret, *Man-Milieu Relationship Hypothesis in the context of International Politics*, Center of International Studies, Princeton University, Princeton, 1956.
- Sprout, Harold and Sprout, Margaret, *The Ecological Perspective on Human Affairs*, Princeton University Press, Princeton, 1965.
- Sprout, Harold, and Sprout, Margaret, “Environmental Factors in the Study of International Politics”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 1, No. 4, 1957, pp. 309–328.
- Steinmetz, George, “Geopolitics”, in: George Ritzer (ed.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*, Blackwell Publishing, Hoboken, 2012, pp. 1–23.
- Stepić, Milomir „Islamski Heartland”, *Srpska politička misao*, Vol. 24, br. 55, 2017, str. 57–80.
- Stepić, Milomir, „Geopolitika: od geografske i politikološke discipline do samostalne nauke”, *Srpska politička misao*, Vol. 26, br. 63, 2019, str. 75–96.
- Stepić, Milomir, „O srpskom geopolitičkom identitetu”, *Srpska politička misao*, Vol. 19, br. 36, 2012, str. 11–40.
- Stepić, Milomir, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, Institut za političke studije, Beograd, 2016.
- Van Der Wusten, Herman, and Nierop, Tom, “Functions, roles and form in international politics”, *Political Geography Quarterly*, Vol. 9, No. 3, 1990, pp. 213–231.

Waterman, Stanley, "Scholar, manager, mentor, mensch: Saul B. Cohen", *Political Geography*, Vol. 21. No. 5, 2002, pp. 557–572.

Whittlesey, Derwent, *The Earth and the State*, Henry Holt and Co., New York, 1939.

Wu, Zhengyu, "Classical geopolitics, realism and the balance of power theory", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 41, No. 6, 2018, pp. 789–823.

Zeiger, Donald J., "Post-communist Eastern Europe and the cartography of independence", *Political Geography*, Vol. 21. No. 5, 2002, pp. 671–686.

Mihajlo KOPANJA

GEOPOLITICAL THOUGHT OF SAUL BERNARD COHEN: BETWEEN OBSOLETION AND UNDERUTILIZATION

Abstract: At the time when geopolitics, after its half a century long downfall, is reemerging and returning to the focus of academic considerations, varieties of contemporary geopolitical thought is observed almost exclusively through the prism of two entrenched positions: classical and critical geopolitics. With such oversimplification, geopolitics may lose much, demanding observation, understanding and questioning of thoughts by those authors that cannot be simply labeled as either classical or critical. In a desire to contribute to the overcoming of such oversimplifications, this paper observes the geopolitical thought of Saul Bernard Cohen in the light of determining its contemporary relevance. Starting from the question whether his thoughts are obsolete or underutilized, the paper provides an overview of authors that influenced Cohen, observation of the evolution of his geopolitical thoughts through seven decade long career, and the conceptual matrix he developed. Labeling Cohen's thought as a specific geopolitical approach, rather than a general theory, the paper identifies the limitations of his approach with which the discrepancy between the possibilities it provides and the lack of its usage in contemporary geopolitical literature are explained. Yet, this paper points to the existence of considerations within Cohen's opus which can serve as the foundation for overcoming the limitations of his geopolitical approach, concluding that, because of such possibilities, Cohen's geopolitical thought is to a greater extent underutilized than it is obsolete.

Key words: geopolitics, Saul Bernard Cohen, geopolitical thought, geopolitical approach, geopolitical theory, shatterbelt, possibilism.